

EMIL DUMEA

BISERICA SI STATUL: UN DA SI NU CONTINUU (secolele I-XI)

(Indreptar pentru studiul Istoriei Bisericii)

Iași 2005

CAPITOLUL I - BISERICA SI STATUL IN PRIMELE PATRU SECOLE¹

1. Biserica și statul în perioada martirilor (sec. I-III)

Vom încerca să demonstrăm în această primă parte cum problema raporturilor dintre biserică și stat și-a găsit încă de la început o orientare echilibrată din punct de vedere creștin. Desigur, acum raportul biserică-stat nu se pune în toate dimensiunile lui, dat fiind faptul că această problemă crucială devine de o stringentă actualitate odată cu libertatea acordată creștinismului, când biserica trebuie să se apere nu de spada persecuțiilor, ci de protecția imperială atotstăpînitoare.

Ideea bisericii despre stat o putem afla ținînd cont de oscilațiile pe care le are în a spune da sau nu statului, în funcție de circumstanțele favorabile sau nefavorabile în care se găsea. Conduasă de har și de înțelepciunea umană, biserica a semnat prin acest da și nu adresate autorității statale începutul unuia din marile progrese ale omenirii intrate în sfera ei de influență.

În perioada persecuțiilor ce încep cu Nero și se termină cu Dioclețian, creștinii au spus deseori un nu categoric statului persecutor, bazați pe faptul că realitatea pe care ei o trăiesc și în care cred - creștinismul, e o "*împărăție care nu este din această lume*"². Și apoi, ei știau bine că nu i se poate da lui Cezar ceea ce i se cuvine doar lui Dumnezeu³. Persecuțiile au produs în creștini un sentiment general de neîncredere față de imperiul persecutor, văzut ca o încarnare a fiarei din cartea lui Daniel⁴. Acest refuz al lor i-a determinat pe păgîni, prieteni ai statului, să-i considere pe creștini ca pe niște

---

¹RAHNER, H., *Chiesa e struttura politica nel cristianesimo primitivo*, Milano 1990.

²In 18, 36.

³Aceasta și ca un răspuns la dorința de libertate a iudeilor, dorință bazată pe o religie politicizată.

⁴A patra fiară, teribilă și uimitoare în același timp, are dinți de fier și ghiare de bronz. Ce este altceva dacă nu Romanul? Căci de fier este puterea statală astăzi în vigoare": Cfr.: HIPOLIT ROMANUL, *De Christo et Antichristo* 25.

incapabili pentru societate⁵. Un motiv mai profund al acestui refuz îl găsim însă în politica statului de subordonare a puterii religioase. Bazat pe moștenirea vechilor italici și pe cea a grecilor, statul, în frunte cu împăratul, credea că-i este proprie și absolut normală puterea de a dirija și decide mersul vieții religioase în toate aspectele ei. În anul 12 d.C. Augustus își asumă titlul de *pontifex maximus*⁶. De acum înainte succesorii săi vor fi mereu "preoții supremi" ai religiei oficiale romane. Și chiar dacă mai târziu acest rol va fi pur onorific, atitudinea creștină va rămâne neschimbată, ei avînd un unic și suprem Preot al cărui funcții se actualizează doar în clerul ce-i conducea.

Intr-un viitor apropiat la prerogativele împăratului ca preot suprem se vor adăuga cele venite din orientul elenizat, prerogative cuprinse în ceea ce numim "*cultul împăratului*", cult prin care împăratul era adorat ca sfînt și salvator al supușilor săi⁷. Acum el reprezintă puterea lui Dumnezeu pe pămînt, este Dumnezeu însuși. Identificarea lui Dioclezian cu Jupiter este ultima aberație a perioadei imperiale păgîne, în care religia are un simplu rol politic. În acest climat trebuie să spunem că gîndirea romană occidentală, opusă celei orientale, a stat la baza progresului libertății bisericii occidentale. Poziția religioasă a creștinilor o putem rezuma acum în aceste cuvinte: "*Noi nu ne rugăm împăratului ca unui dumnezeu; noi nu jurăm pe geniul (genius) împăratului. Pentru că zeii sînt demoni, opere ale unui spirit contrar lui Dumnezeu, cu care imperiul lui Cristos este în luptă de la început, iar geniul lui Cezar este un demon, un nimic în fața puterii divine a lui Cristos, un nimic însă periculos*"⁸.

Această atitudine de principiu n-o arată către anul 150 apologetul Iustin. El scrie o apologie a creștinismului, pe care o adresează împăratului Antoninus Pius și fiului său Marc Aureliu. Aici întîlnim pentru prima dată cuvintele evangheliei a căror importanță rămîne mereu validă: "*Dați lui Cezar ceea ce este al lui Cezar, iar lui Dumnezeu ceea ce este al lui Dumnezeu*. Apoi continuă: "*De aceea noi adorăm un*

⁵ "*Voi ne considerați ca pe o turmă umană separată de oameni*": TERTULIAN, *Apologia* 31, 3.

⁶ WISSONA, G., *Religion und Kultus der Römer*, München 1912², p 76ss.

⁷ PRUMM, K., *Religionsgeschichtliches Handbuch*, Roma 1954, p 32-36; 83-91; 341; 630s.

⁸ *Martyr. Polycarpi*, 8.

*singur Dumnezeu, dar pentru toate celelalte vă slujim cu bucurie, recunoscându-vă împărat și autoritate peste oameni și ne rugăm ca să se găsească în voi, în afară de puterea regală, un discernământ înțelept*⁹.

Secolul al III-lea ne prezintă aspecte noi, semnificative în privința raporturilor dintre statul păgîn și biserică. Comunitățile creștine sînt acum conștiente de creșterea forței lor interioare, ca și de caracterul universal, catolic, care le caracterizează. O reflecție politică a lui Origene "care nu are corespondent în literatura antică creștină"¹⁰ ne arată pînă la ce punct creștinismul își simte locul și rolul său în imperiu. Aici episcopii și ceilalți capi ai comunităților creștine sînt dați de exemplu funcționarilor imperiali pentru modul lor prudent și înțelept de a conduce biserica: "*Dacă tu compari consiliul Bisericii lui Dumnezeu cu consiliul oricărui oraș, vei găsi printre consilierii Bisericii mai mult decît unul singur care să merite într-adevăr să conducă o "cetate a lui Dumnezeu", în timp ce consilierii tuturor celorlalte locuri nu arată în comportamentul lor nici una din calitățile care să le permită a pretinde acea întîietate pe care funcțiile oficiale par să le-o confere*"¹¹. Biserica, deși se găsea încă în perioada persecuțiilor, începe deja să-și măsoare forțele cu imperiul. Această creștere internă și externă nu a trecut neobservată în ochii statului păgîn, care acum își dă seama de faptul că trebuie să țină seama de aceste comunități și să-și revadă poziția față de ele. Noua situație în care se găsea biserica și statul este exprimată foarte bine de *sfîntul Ciprian*, după care împăratul Decius ar fi primit mult mai liniștit vestea că un uzurpator vrea să-i ia tronul decît că la Roma a fost ales un alt episcop¹². Deși biserica trăia încă timpurile persecuțiilor, împăratul se teme de rivalul său, papa. Constatăm deja victoria bisericii în suferință. După moartea lui Decius, sub împăratul Valerian, palatul din Roma era plin de creștini¹³, iar cîțiva ani mai tîrziu împăratul Galienus

---

⁹IUSTIN, *Apologia*, I, 17.

¹⁰HARNACK von A., *Missione e propagazione del cristianesimo nei primi tre secoli*, Cosenza 1986, p 202.

¹¹ORIGENE, *Contra Cels.*, III, 29.

¹²*Ep.* 55, 9.

¹³EUSEBIU DIN CEZAREA, *Historia Ecclesiastica*, [HE] Milano 1979, VII, 10.

(260-268) abrogă printr-un rescript decretele cu care Decius confiscase bunurile bisericii¹⁴. Acest rescript reprezintă prima scrisoare pe care un împărat o scrie direct episcopilor Bisericii Catolice. Din ambele părți sînt examinate acum *raporturile reciproce*, bilanțul avînd o importanță fundamentală în viitor. La începutul acestui secol, din partea creștinilor doar o voce se ridică, refuzînd în mod radical statul roman. *Hipolit* vede în spatele imperiului roman puterea diavolului care îl susține, și se aduc chiar referințe scripturistice în favoarea acestei teze (*Ap, 13, 1ss; Dan 7*); imperiul nu este altceva decît o falsificare diabolică a poporului credincios creștin, popor pe care Domnul îl adună din orice limbă și națiune¹⁵. Această afirmație ne arată indirect oprirea creștinilor din partea imperiului și a împăratului venerat ca divinitate.

Cu totul alta este însă atitudinea teologilor alexandrini. *Clement Alexandrinul* se arată loial față de statul păgîn atunci cînd este vorba de plătirea impozitelor, de serviciul militar, sau atunci cînd recunoaște validitatea dreptului roman. Iar dacă statul persecută biserica, aici trebuie văzută mîna Providenței¹⁶. Ceea ce nu admite părintele alexandrin este cultul împăratului și cultul idolatric promovat de către stat.

Origene este primul care încearcă să dea un fundament teoretic raporturilor dintre biserică și statul păgîn. Bazîndu-se pe *Rm 13, 1ss*, el afirmă că puterea imperiului roman vine de la Dumnezeu, care i-a încredințat acestuia mai ales puterea judiciară. La întrebarea, cum este posibil atunci ca o putere statală care provine de la Dumnezeu să combată credința și religia creștinilor, *Origene* răspunde că se pot folosi rău darurile primite, iar cei ce dețin puterea vor trebui să dea seama de aceasta în fața tribunalului lui Dumnezeu¹⁷. Providența permite persecuțiile, dar totul se sfîrșește apoi cu un timp de pace¹⁸. În general vorbind, creștinii se arată loiali față de stat, respectînd toate legile, pînă la punctul unde aceste legi nu vin în contradicție cu exigențele

---

¹⁴IDEM, *HE*, VII, 13.

¹⁵*In Dan. comm. 4, 9; De Antichr. 25.*

¹⁶*Paed. 2, 14, 1; 3, 91, 3; Strom. 1, 171; 4, 79, 1.*

¹⁷*In Rom. comm. 9, 26.*

¹⁸*Contra Cels. 8, 70.*

creдинței, cum ar fi de exemplu recunoașterea validității cultului împăratului¹⁹. Autorul nostru vede totuși în imperiul roman o putere investită cu o misiune providențială cu totul specială: unitatea care domnea în toată lumea civilă de atunci și *pax romana* au pregătit, prin voința lui Dumnezeu, calea creștinismului. În concluzie așadar, imperiul este în serviciul creдинței creștine²⁰, așa cum creștinii ajută prin rugăciunile și comportamentul lui conservarea, dănuirea acestui imperiu²¹. La sfârșitul cărții sale *Contra Celsum*, într-un limbaj care ne amintește *De civitate Dei* a lui Augustin, Origene schițează un portret al cetății lui Dumnezeu de pe pămînt și din ceruri: "*Creștinii aduc patriei lor un serviciu mai mare decît ceilalți oameni. Ei reprezintă un exemplu educativ și pentru ceilalți cetățeni, întrucît îi învață să fie fideli lui Dumnezeu, care este deasupra Statului. Astfel ei îi atrag pe concetățenii lor spre o cetate cerească, divină și misterioasă, dacă au dus în această mică cetate pămîntească o viață morală bună. S-ar putea spune acestor Creștini: "Curaj, tu ai fost fidel în micul Stat, intră acum în marele Stat"*²².

Juristul cartaginez *Tertullian*, cu toată îndrăzneala lui în a revendica creștinilor libertatea de conștiință în fața statului roman, este totuși convins că acest stat stă sub puterea lui Dumnezeu, iar împăratul este cu adevărat mare atunci cînd se subordonează Lui. Dat fiind faptul că Dumnezeul creștinilor este Dumnezeu și pentru împărat, creștinii trebuie să se roage pentru el²³, mai mult, trebuie să se roage pentru

---

¹⁹*In Rom. comm.* 9, 29.

²⁰*Contra Cels.* 2, 30.

²¹Idee exprimată deseori în literatura creștină din primelor secole: "*Dumnezeu găsește numai în umilul popor al creștinilor un motiv de a face să continue Natura, înțrziind astfel răvășirea lumii*": **IUSTIN**, *Apol.* II, 7. "*Oamenii lui Dumnezeu sînt sarea care conservă legăturile sociale ale acestei lumi*": Cfr.: **ORIGENE**, *Contra Cels.*, 8, 63-70. "*Noi ne rugăm pentru împărați, pentru miniștrii și funcționarii imperiali, pentru dănuirea lumii, pentru pacea între popoare, pentru ca să înțrzie sfârșitul lumii*": **TERTULLIAN**, *Apol.*, 39, 2.

²²**ORIGENE**, *Contra Cels.*, VIII, 74.

²³Rugăciunea pentru împărat (*pro salute Imperatorum*) reprezintă unul din cele mai vechi documente liturgice. Vezi: **BIEHL, L.**, *Das liturgische Gebet für Kaiser und Reich*, Paderborn 1937.

ca puterea Romei să nu slăbească²⁴. Trebuie menționat totuși că această adeziune a lui Tertullian față de imperiu rămîne în esență aceeași cu a antecesorilor săi, chiar și atunci cînd își manifestă rezervele față de participarea creștinilor la viața publică; aceste rezerve provin din faptul că el considera viața publică ca fiind pătrunsă de cel rău, ceea ce îi determină pe creștini să rămîna, e adevărat, loiali statului, dar străini în această lume²⁵. Mai adăugăm că acest avocat al creștinilor îi apără pe coreligionarii săi de acuza de lezare a maiestății (bazată pe *lex Julia majestatis*) inspirîndu-se din filozofia timpului și din tradiția creștină, în care zeii erau considerați simple superstiții iar împăratul un muritor ca oricare altul²⁶.

Incepînd cu pașnicii împărați sirieni, contactele între stat și biserică devin din ce în ce mai numeroase. De exemplu, Origene ține la Antiohia conferințe femeilor din dinastia siriacă²⁷, și tot el corespundează cu împăratul Filip Arabul (244-249)²⁸. Acum știința creștină, reprezentată de acest teolog aln Alexandriei, teoretizează pentru prima dată tema biserică-stat. Deși este recunoscută autoritatea statului, Origene se întrebă: "*Cum adică? Si acea putere care îi persecută pe slujitorii lui Dumnezeu, luptă împotriva credinței, răvășește religia, vine oare de la Dumnezeu?*"²⁹.

La începutul domniei lui Valerian (253-260) numeroși creștini ocupau posturi înalte în palatul imperial³⁰. Împăratul Galienus dispune printr-un rescript ca să fie restituite locurile de cult ale creștinilor, și să nu mai fie molestați în viitor³¹. Toate aceste exemple, la care ar mai putea fi adăugate altele, ne arată că, în fond, cu timpul

---

²⁴*Apol.* 30; 32; 39. Episcopul Alexandriei Dionis insistă, la fel, pentru ca creștinii să se roage pentru împărat: Cfr. **EUSEBIU din CEZAREA**, *HE*, 7, 1.n

²⁵*De idol.* 17; *De cor.* 13.

²⁶**TERTULLIAN**, *Apologeticum*, 28, 3; 33, 4. De fapt, împăratului i se atrăgea atenția în momentul cel mai solemn al vieții sale, acela al încoronării: *Memento mori!*

²⁷**ORIGENE**, *HE*, VI, 21.

²⁸**IDEM**, VI, 36.

²⁹**ORIGENE**, *Lettera ad Romanos*, IX, 26. Scrisoarea este din anul 244.

³⁰**EUSEBIU din CEZAREA**, *HE* 6, 21, 3-4; 6, 36, 3; 7, 10, 3.

³¹**IDEM**, *o.c.*, 7, 13

se contura o recunoaștere din ambele părți a existenței și activității bisericii și a statului. Trebuie menționat, totuși, că biserica a rămas fermă pe poziție în a nu accepta anumite principii și realități ale imperiului: cultul împăratului, sacrificarea la zei, etc. Din partea împăraților, doar de două ori a fost întrerupt acest proces, să-l numim de "conviețuire", și anume sub împărații *Decius* (249-251) și *Dioclețian* (284-305), când aceștia au crezut că pot rezolva problema creștinilor și a bisericii în general printr-o soluție de forță. Inșă cît de mult s-au înșelat în planul lor, ne-o arată situația complet diversă care se verifică cu împăratul Constantin cel Mare (306-337) și succesorii lui.

Inainte de a trece la perioada lui Constantin cel Mare voim să aducem unele detalii referitoare la *cultul împăratului*, cult care, așa cum am arătat deja, generează acel "non possumus" al creștinilor, și la *ideologia imperială a creștinilor*, în care îi vedem pregătindu-și calea încet dar sigur spre o acceptare a imperiului și a autorităților lui, bineînțeles cu rezervele și modificările necesare.

1.A. Cultul imperial

Capitolul 13 din Apocalips exprimă în modul cel mai clar poziția creștinilor față de acest cult. In sec. I, aceeași atitudine o aveau și persoanele cele mai pregătite din clasa conducătoare romană. Incepînd cu al doilea secol, sub influența culturii păgîne, anumite calități și apelative adresate zeilor sînt acum atribuite și împăraților, și aceasta nu pentru un motiv religios, cît mai ales pentru unul politic. In acest context de creștere al cultului împăratului, mulți apologeți creștini au evitat deseori să trateze direct, deschis cultul împăratului, conștienți fiind de gradul de pericolozitate al temei. Preferau să se mărginească doar la a îndemna creștinii să se roage pentru imperiu și împărat, înșă fără a da acestor rugăciuni caracterul unui cult. Mărturia des repetată a acestui refuz o găsim în actele martirilor, acte care ne dau și motivațiile: Să dai lui Cezar ceea ce este al lui Cezar, iar lui Dumnezeu ceea ce este al lui Dumnezeu. Poziția creștinilor asumă caracterul unui *crimen maiestatis*. La aceste acuze ei se apără, răspunzînd că sînt și rămîn devotați imperiului și împăratului, respectînd legile și rugîndu-se lui Dumnezeu pentru binele imperiului și al împăratului în fruntea căruia

el este pus. Impăratul însă, urcă pe tronul imperial prin voința

unicului Dumnezeu, căruia îi este supus³².

Nu interesează direct în argumentarea noastră cât de mult a crescut în secolul II și III cultul împăratului, și cât de mult a influențat acest cult persecutarea creștinilor. Oricum, putem afirma că după Tertullian, cultul imperial nu a avut un rol determinant în istoria persecuțiilor. Marii persecutori ai sec. III Decius³³ și Valerian, iar la începutul celui următor, Dioclețian, Galerius și Maximian au insistat mai mult asupra sacrificiului datorat zeilor și asupra vinovăției creștinilor față de religia tradițională. Marile persecuții ale acestor două secole au avut întâi de toate motive religioase și nu politice.

1.B. Ideologia imperială a creștinilor

Posibilitatea unui *acord* între concepția romană a și cea creștină a statului este întrevăzută deja din primul secol, după cum ne dă mărturie scrisoarea lui Clemente Romanul adresată corintenilor (cap. 37). Mai târziu, Tertullian va scrie în *Apologeticum*: "*Cesar este mai mult al nostru decât al vostru pentru că el e orînduit în putere de către Dumnezeu nostru*" (33, 1). Putem afirma că imperiul creștin născut după Constantin este deja în act în această afirmație, pe care autorul o face la sfîrșitul unei declarații de loialitate pentru Roma și imperiu. Tertullian mai afirmă că urmașii lui Cristos se roagă pentru împărați și cer "o viață lungă, un imperiu sigur, o locuință liniștită, armate puternice, un senat fidel, un popor onest, pace în lume" (30, 4). La fel, ei se roagă "pentru soliditatea, fermitatea imperiului în general și pentru puterea romană" pentru că știu că "prin imperiul roman este îndepărtată violența care planează peste univers și sfîrșitul lumii purtător de flageluri oribile" (32, 1). Aceste texte sînt ecoul din 2 Tes 2, 6-7, text

³²DÖLGER, F.J., *Zur antiken und frühchristlichen Auffassung der Herrschergewalt von Gottes Gnaden*, în "Antike und Christentum" 3(1932), p 118-127.

³³Creștinii sînt acuzați de infidelitate politică. Ei visează o împărăție care trebuie să vină și nu vor să jure pe geniul împăratului: Cfr.: ORIGENE, *Contra Celsum*, 8, 63-70.

prezent deseori în operele sfinților părinți. El ne vorbește despre obstacolul care împiedică manifestarea lui Anticrist. Tradiția creștină, pînă la Lactanțiu, Ambroziu și Augustin, a văzut în acest obstacol imperiul roman și împărații lui. Creștinii credeau că imperiul va dura cît lumea³⁴, iar Roma va fi o cetate eternă: "*In timp ce ne rugăm pentru a întîrzia sfîrșitul, favorizăm viața eternă a Romei*"³⁵.

2. Biserica și statul în timpul lui Constantin cel Mare

Viața acestui împărat ca și cea a bisericii sînt marcate de un prim și mare eveniment, și anume edictul din Milano (313), prin care este acordată libertatea bisericii creștine, și nu numai atît: edictul reprezintă în același timp începutul unui "măritș" între stat și biserică, cu consecințe decisive pentru partea orientală a creștinătății.

Acum, creștinismul nu este numai tolerat și recunoscut licit, ca în timpul lui Galienus; noua religie se alătură cu paritate de drepturi, ba chiar cu o oarecare înfîietate, celorlalte religii ale imperiului și religiei tradiționale, religie care încetează de a mai fi religia statului.

Libertatea religioasă acordată prin acest edict reprezintă o tentativă de echilibru între imperiu și biserică, echilibru atît de greu de realizat, date fiind condiționările multiple pe care fiecare fază istorică le conține. La Milano a fost începută construirea imaginii unui stat care se definește religios; mai mult, acest stat reține raportul cu divinitatea ca fiind o problemă politică fundamentală. Totuși, statul nu a devenit un stat confesional (creștin), distanțele între puterea laică și cea bisericească fiind mereu păstrate și apărute (din partea bisericii în special) cu consecvență și uneori cu sacrificii.

După aceste scurte considerații pe marginea edictului din 313, intenționăm să

---

³⁴TERTULLIAN, *Ad Scap.* 2.

³⁵IDEM, *Apol.* 32, 1.

analizăm unele aspecte din raportul biserică-stat din timpul acestui împărat atât de controversat și elogiat (declarat sfânt de către Biserica Ortodoxă).

În timpul lui Constantin biserica se organizează din ce în ce mai mult ca o societate sacră universală, conștientă de originea și misiunea ei divină. Acest lucru este clar exprimat în scrierile părinților pre și post-niceni. Biserica este noul popor al Domnului iar liderii ei, episcopii, succesorii apostolilor numiți de Cristos. Acest nou popor fondat de Cristos și condus de urmașii lui, este independent și cu puteri absolute în câmpul spiritual, teologic și organizatoric propriu. Pe de altă parte, biserica recunoaște statului supremația în problemele politice și civile.

Constantin se consideră împărat prin voința lui Dumnezeu³⁶, și pentru aceasta crede că e de datoria lui nu numai să promoveze religia îmbrățișată, dar și să intervină direct în problemele religioase pentru a garanta ordinea și unitatea imperiului, și nu numai pentru aceasta. În biserică sau în relațiile cu ea, Constantin avea conștiința unei poziții cu totul deosebite, importante, și pentru aceasta îl interesa orice eveniment sau orice progres al bisericii. Pentru el, nimic nu era fără importanță. La început duce o politică de toleranță totală. În edictele din primii ani citim: "*Nimeni nu trebuie să asuprească pe celălalt; fiecare trebuie să aibă și să facă așa cum îi dorește inima*"³⁷. Însă nu după mult timp își dă seama că nu poate fi condus nici imperiul și nici biserica pe baza acestui principiu, dacă el derivă din concepte dogmatice vagi, și nu este înțeles ca o simplă toleranță politică. De acum înainte începe să privilegieze biserica, pe care o consideră un instrument providențial al politicii sale de unitate. Aceasta se observă mai ales după ce are în mâinile sale întreaga conducere a imperiului (324). Acum îl înfrânge pe Licinius, și în primul decret adresat provinciilor orientale, declară: "*Dumnezeu însuși a*

---

³⁶ Această conștiință a lui Constantin este cuprinsă în formula des utilizată în decursul istoriei de către toți aceia care, asemenea lui, se simțeau chemați și trimiși cu o misiune cu totul specială: "*Prin Providența divină și cooperarea mea*": EUSEBIU din CESAREA, *Sulla vita di Costantino*, II, 46, Napoli 1984, p. 105.

³⁷ EUSEBIU din CESAREA, *Sulla vita di Costantino*, II, 56, (ed. L. Tartaglia), Napoli 1984, p. 110.

cercetat și a judecat conform planurilor sale ceea ce am făcut eu: Intr-adevăr, începînd de la marea care scaldă îndepărtata Britannie...eu am îndepărtat și împrăștiat toate relele existente...pentru ca fericita credință să poată crește sub conducerea directă a lui Dumnezeu (...și niciodată nu aş putea neglija datoria ce o am pentru un așa beneficiu, pentru această datorie prea nobilă, care cred că mi-a fost oferită în dar cu generozitate)³⁸. In interesul unității acestui imperiu încearcă să-și apropie cît mai mult biserica. Însă această apropiere a sa este văzută de majoritatea populației, care era păgînă, ca fiind exagerată. Pentru a nu da naștere la conflicte, împăratul începe să fie mai prudent, mai rezervat în modul său de lucru, nu însă și în intențiile sale, și anume de a favoriza religia creștină, dîndu-i încet încet primul loc între toate celelalte religii și în ansamblul general al societății. Ordonanțele, măsurile administrative, și în general toată legislația sa ne arată acest lucru. Mai ales după 324 el încearcă să repare pagubele suferite de creștini. Suprimă orice sentință judecătorească nedreaptă sau infamantă, cum ar fi pierderea poziției avută de creștini în posturile publice sau starea de sclavie la care fuseseră înjosiți; restituirea patrimoniului confiscat, reintegrarea comunităților creștine în fostele lor drepturi de proprietate³⁹. Creștinii devin privilegiații legii, iar egalitatea tuturor în fața ei dispare. Un decret dat după înfrîngerea lui Licinius interzicea sacrificiile închinare zeilor pentru înalții funcționari păgîni, în timp ce creștinii de același rang cu ei "puteau să se mîndrească cu numele de creștini"⁴⁰. Această favorizare a creștinismului a respectat totuși ordinea socială existentă și nu a modificat în mod substanțial dreptul roman în vigoare. O influență deosebită a avut legislația lui Constantin în privința căsătoriei și a vieții de familie. In acest sens, divorțul este împiedicat, concubinajul

---

³⁸ EUSEBIU din CEZAREA, *Ibidem*, II, 28, p 99. Tradiția orientală îl va numi mai tîrziu "cel la fel cu apostolii".

³⁹ *Ibidem*, 2, 30-41, p 99-103.

⁴⁰ *Ibidem*, 2, 44, p 104.

interzis, familiile sclavilor nu pot fi despărțite în cazul împărțirii moștenirii⁴¹. Respectul creștin pentru viață se vede în interzicerea jocurilor cu gladiatori și în interzicerea pedepsei cu moartea prin crucificare (aceasta ca un semn de respect pentru moartea lui Cristos pe cruce). Sînt protejați de lege evreii convertiți la creștinism împotriva oricăror represalii din partea altor evrei, pentru ca astfel ei "*să se poată pregăti pentru cultul sfînt și să-și deschidă porțile vieții veșnice*".

În altă ordine de idei trebuie spus că împăratul nu a intervenit totdeauna în mod direct în problemele bisericii. Un caz semnificativ este acela în care donatiștii, aflați în conflict cu catolicii din nordul Africii, îi cer să dea o sentință imperială. Împăratul nu se amestecă în problemele lor și-i trimite pe toți la un tribunal bisericesc. Problema este rezolvată în cadrul sinodului din Arles (314), iar deciziile acestui sinod sînt apoi respectate și de către împărat. Probabil că împăratul a reflectat acum mai mult asupra naturii intime a bisericii și și-a dat seama că ea este ceva cu totul independent, că puterea statului este limitată atunci cînd se confruntă cu ea. Inutilitatea eforturilor sale în această primă fază a dezordinilor cauzate de donatiști, i-a fost poate o primă lecție în acest sens.

Si în cadrul crizei ariane, Constantin nu s-a manifestat ca avînd puteri depline de decizie în biserică. S-a comportat mai ales ca unul care dorește pacea și unitatea. În cadrul conciliului ecumenic din Nicea (325), în general, a avut aceeași poziție față de părinții conciliari aflați deseori în conflict cu susținătorii lui Arie. Pentru rezolvarea acestui conflict, putem afirma însă că împăratul a avut și atitudini echivoce, iar uneori și-a întrecut limitele competențelor sale.

Atîta timp cît a trăit Constantin, biserica nu a protestat împotriva intervențiilor împăratului în problemele bisericii. Astfel, nu a fost pus la îndoială dreptul împăratului de a convoca sinoade și de a dirija discuțiile în sensul indicat lui de proprii consilieri. Pedepsa exiliului acordată membrilor opoziției nu a întîlnit nici o opoziție. Atmosfera care domina în relațiile dintre împărat și episcopi ne este redată într-un mod pitoresc de

---

⁴¹*Codex Theod.*, 2, 25, 1; 9, 7, 2; 3, 16, 1; *Codex Just.*, 5, 26, 1.

Eusebiu din Cezarea, apologetul cunoscut al lui Constantin. Iată cum ne descrie el banchetul oferit de împărat episcopilor participanți la conciliul din Nicea: "*Nici un episcop nu lipsea de la masa Stăpînului. Unii ședeau pe același tricliniu cu împăratul, alții se odihneau pe tricliniile din cele două laturi. Se putea crede cu ușurință că aceasta este o scenă din Impărăția lui Cristos; se gîndea că este mai mult un vis decît o realitate*"⁴².

Această atitudine a bisericii față de împărat, față de autoritatea civilă în general, își găsea o explicație în sacralizarea ideii de imperiu, idee care acum intră în mentalitatea creștină. Să nu uităm apoi că împăratul, prin libertatea dată creștinilor, își câștigase deja o mică aureolă în ochii bisericii⁴³. *Nu este de neglijat nici faptul că episcopilor le este recunoscută autoritatea chiar și în probleme care privesc viața publică a societății. Competența lor juridică (audientia episcopalis) este recunoscută în controversile civile*⁴⁴; "*autoritatea sfîntei religii*" care stă la baza deciziilor episcopului catolic face ca ceea ce a decis să fie irevocabil în fața oricărei contestări⁴⁵. Printr-o dispoziție generală se prevede ca bunurile confiscate înainte să poată fi recuperate în cadrul acestor procese numai de cei ce profesază religia catolică, ereticii și schismaticii fiind deci excluși. Excepție face doar un decret prin care *novațianii* puteau să-și mențină casele și cimitirele

⁴²EUSEBIU din CESAREA, *Sulla vita di Costantino*, III, 15, p 131.

⁴³Terminîndu-se persecuțiile, împăratul declarase că este gata să: "*reconstruiască sfînta casă (a lui Dumnezeu)*": *Ibidem*, 2, 55, p 110. *Biserica nu se putea aventura să trateze probleme importante fără împărat, sau mai grav, contra lui.*

⁴⁴*Codex Theod.* 1, 27, 1. Sf. Augustin se plînge că această activitate îi fură mult din timpul pe care ar putea să-l dedice rugăciunii sau studiului Scripturii: Cfr.: PUGLIESE, A., *Sant'Agostino giudice*, în "*Studi P. Ubaldi*", Milano 1937, 263-299. Spre începutul sec. V această *audientia episcopalis* se reduce la rolul de *arbiter*, împăciuitoar. Împăratul Valentinian al III-lea (425-455) reduce funcția de împăciuitoar doar la cazurile în care erau implicați clericii.

⁴⁵Titlul de episcop judecător a adus cu sine și o "înnobilare" a episcopatului bisericii imperiale. Aceasta se simte în terminologia care se crează în jurul episcopilor, în semnele distinctive (palium, stola, tipul de încălțăminte, etc.), ca și în mentalitatea generală a creștinilor. Este bine, cred, să precizăm aici că înalta poziție socială pe care o au episcopii le permite să dezvolte o bogată și rodnică activitate caritativă, ceea ce a fost de un real folos pentru cei pe care societatea îi neglija sau îi emargina complet.

avute în posesie de mai mult timp⁴⁶. Probabil că această excepție s-a făcut pentru faptul că ei au recunoscut conciliul din Nicea și pentru că eccleziastici din ambientul lui Constantin sperau o reconciliere cu dînșii. Trebuie să menționăm aici că poziția lui Constantin, mai ales după victoria asupra lui Licinius, era foarte dură față de "*novațieni, valentiniani, marcioniți, paulini și catafrigi*", iar Eusebiu spune că după edictul care-i condamna pe toți aceștia "*în nici un loc de pe pământ nu a mai rămas vre-un grup de eretici sau schismatici*". Episcopul din Cezarea, desigur că exagerează, însă putem înțelege din aceste cuvinte cât era de dur Constantin cu toți aceștia, considerându-i creștini rebeli, care tulbură pacea, liniștea și ordinea imperiului.

Toate grupările teologice ca și cele schismatice căutau să-și aibă sprijinul împăratului, obligându-l, într-un fel, pe acesta să ia măsuri în probleme ce nu-l priveau sau pe care nu le cunoștea, sau ceea ce este și mai rău, falsificându-i conștiința propriei misiuni și a propriilor puteri.

Constantin a rămas, pentru partea orientală a bisericii, modelul împăratului creștin. Printre datoriile lui se află și acelea de a elibera lumea de puterea celui rău, de idolatrie, politeism și de a o îndrepta spre cinstirea adevăratului Dumnezeu. Este chemat că să colaboreze la planul de mîntuire al lui Dumnezeu. Este reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ⁴⁷. El este noul Moise care a dat libertate bisericii.

Imperiul și biserica sînt împreună imagini ale împărăției cerului, și pentru aceasta coincid în realizarea imperiului roman devenit acum imperiu creștin. Imperiul acesta are un singur cap, împăratul creștin, reprezentantul lui Dumnezeu, domn și stăpîn în biserică, un fel de "*episcop universal*"⁴⁸, ale cărui puteri au un caracter aproape sacerdotal. Constantin poate fi numit păstor, purtător de pace, învățător, medic al sufletelor, tată. Prin convertirea lui la creștinism, el proclamă această religie ca fiind singura adevărată și

---

⁴⁶*Codex Theod.*, 16, 5, 1.

⁴⁷EUSEBIU din CEZAREA, *o.c.*, 10, 9, 1.

⁴⁸**IDEM**, *Vita Constantini*, 1, 44, 1-2.

devine astfel marele ei misionar. El este "prietenu și alesul Domnului", care îi este mereu aproape, îl apără în război, îl luminează, i se arată în viziuni și îi descoperă viitorul.

Această "*teologie politică*" elaborată de episcopul Eusebiu din Cezarea a oferit suficient material pentru biserica de stat bizantină, care deja în timpul lui Constantin începuse să alunece pe o pantă periculoasă.

3. Biserica și statul în timpul împăraților Constanțiu (337- 361)⁴⁹ și Valens (364-378)

Pericolul subordonării bisericii statului devine o tristă și înspăimântătoare realitate în timpul celui de-al doilea fiu al lui Constantin *Constanțiu*, când intrăm în a doua fază a relațiilor biserică-stat, fază în care aceste relații cereau o rezolvare urgentă, rezolvare la care, de fapt, nu s-a ajuns. Este mai degrabă o luptă deschisă între biserică și împărat, luptă ale cărei premise au fost puse de Constantin, "eliberatorul". Fiului îi lipsesc marile calități ale tatălui; ceea ce a moștenit de la el este despotismul imperial exercitat asupra bisericii. Deși educat în spiritul credinței ortodoxe, cade sub influența arianilor în așa măsură încât Atanasie poate să spună despre el că: "*sub aparența unui om liber era sclavul acelor care îl aveau complet în buzunarul lor*"⁵⁰.

Politica lui de uniformizare religioasă (în favoarea arianilor) trezește rezistența bisericii care nu pierduse curajul din perioada persecuțiilor. În 338 biserica din Alexandria trimite lumii creștine o scrisoare, un imn al libertății catolice și un protest împotriva eusebianilor care-l instigă pe împărat împotriva episcopilor⁵¹. Din partea occidentală își face auzită vocea papa Iuliu (337-351): "*Preaiubiților, deciziile nu sînt*

⁴⁹ Constanțiu, ca și tatăl său, a încercat și a reușit să-și îndepărteze rivalii. Frații lui Constantin și Constantinescu din scenă, și din 351 el rămîne capul suprem al imperiului.

⁵⁰ ATANAZIU, *Historia Arianorum*, 70 (PG 25, 776 D).

⁵¹ ATANAZIU, *Apol. contra Arianos*, 3, 19 (PG 25, 252-280).

date în Biserică conform Evangheliei, ci cu amenințarea exilului și a condamnării la moarte"⁵².

Cu ocazia sinodului din *Sardica* (342) se verifică un sever control al bisericii din partea împăratului. În timp ce episcopii occidentali se prezintă la sinod fără nici un însoțitor din partea statului, delegația orientală este însoțită de doi înalți funcționari imperiali, pe care sf. Atanaziu îi numește "*pedagogul și avocatul apărării*" delegației acestor episcopi⁵³. Când episcopii occidentali protestează printr-o scrisoare energetică împotriva forțării conștiințelor creștinilor din partea unor funcționari statali și-i cer împăratului să curmeze acest abuz, împăratul reacționează cu duritate. Mai mult, el consideră unele definiții ale canoanelor aprobate aici ca fiind o critică la adresa politicii sale religioase. Aceste canoane interziceau călătoriile dese ale episcopilor la curtea imperială, obicei deja condamnat de Atanaziu⁵⁴. La rugămintea ca episcopii în exil să se întoarcă la scaunele lor, împăratul organizează posturi de pază tocmai pentru a le împiedica întoarcerea, iar clericii care erau de acord cu deciziile acestui sinod au fost trimiși în exil. După moartea fratelui său Costant, Costanțiu rămâne unicul împărat, și acum încearcă să-și supună complet biserica. În toamna anului 353 el prezintă episcopilor Galliei și legaților papei Liberiu reuniți într-un sinod la Arles un decret prin care era condamnat Atanaziu și care pedepsea cu exiliul orice opoziție. Tot acest decret interzicea pe viitor orice discuție pe teme care privesc credința. Cu forța el obține semnătura tuturor episcopilor din Gallia, în afară de Paulin episcop de Trier, care este trimis în exil în Frigia. Dorința lui Costanțiu de a-și supune biserica atinge apogeul doi ani mai târziu, cu ocazia conciliului din Milano (355)⁵⁵, convocat de dînsul pentru a obține de la episcopi o

⁵²Cfr.: ATANAZIU, *Apol. contra Arianos*, 21-35 (PG 25, 281-308).

⁵³ATANAZIU, *Hist. Ar.* 15.

⁵⁴ATANAZIU, *Contra Arianos*, 3.

⁵⁵Ilariu din Poitiers ne-a lăsat un cadru sugestiv și pitoresc al atmosferei acestui conciliu; "*S-a sfîrșit cu liniștea în imperiul roman, împăratul este nervos, palatul este în fierbere, episcopii aleargă încoace și încolo, zboară funcționarii, se iau decizii peste tot, se răspunde tremurînd, se vorbește în mod nechibzuit*

nouă condamnare a lui Atanaziu, în timp ce aceștia erau pentru o clarificare și o acceptare definitivă a simbolului credinței proclamat la Nicea. Pentru a-și atinge scopul împăratul îi mută pe episcopi de la biserica din oraș la palatul său, și aici, ascuns după o perdea, ascultă discuțiile episcopilor. În fața opoziției acestora: "*Nu amesteca jurisdicția Bisericii cu imperiul roman, pentru că puterea imperială nu o ai de la tine, ci de la Dumnezeu*"⁵⁶, împăratul pronunță la sfârșit cuvintele care ne prezintă clar poziția lui în problema stat-biserică: "*Ceea ce voiesc eu valorează ca și lege pentru biserică*"⁵⁷. În acest fel biserica trebuia să fie supusă total statului, încorporată în imperiu și având ca și cap absolut pe împărat. Cât de îndepărtate erau acele timpuri în care episcopii ședeau la banchet, pe același tricliniu, cu tatăl său! Nici un împărat din sec. IV nu l-a egalat în această privință pe Costanțiu, care și în anii următori a folosit aceleași metode pentru a-și supune biserica: alternarea durității cu șiretenia și încercările de convingere a adversarilor, evitând doar un singur lucru, și anume de a transforma în martiri pe opozanți. La Milano, episcopii ce se opun sînt trimiși în exil iar de legații papei împăratul își bate joc, și nu după mult timp însuși papa Liberiu este trimis în exil în Tracia. Cu aceleași metode sînt constrînși să-l condamne pe Atanaziu episcopii ce nu au fost prezenți la Milano. Într-un sinod ținut la Béziers (356) îi constrînge pe toți aceștia să-l condamne pe Atanaziu. *Ilariu din Poitiers* și *Rodan din Toulouse* refuză să semneze și sînt trimiși în exil. Trei ani mai tîrziu, la sinodul din Rimini se repetă același lucru. În scrisoarea împăratului trimisă participanților la sinod citim: "*Nici o decizie nu poate avea validitate legală, dacă acesteia voința noastră i-a negat importanța și caracterul de obligativitate*"⁵⁸. În toate aceste decizii Costanțiu nu a ținut cont de autonomia bisericii și nu a acordat acesteia dreptul ultimei decizii în probleme de credință. La Rimini puținii

---

despre urgență: totul este în revoltă împotriva oamenilor apostolici": [Corpus Scriptorum ecclesiasticorum latinorum, Viena 1866ss]=CSEL 65, 101, 9-13.

⁵⁶ ATANAZIU, *Historia Arianorum*, 34 (PG 25, 732D).

⁵⁷ ATANAZIU, *Hist. Ar.* 3: "□□□□ □□□ □□□□□μ□□, □□□□□ □□□□□ □□μ□□□□□□□"

episcopi aserviți împăratului acordă acestuia dreptul de a decide în aceste probleme, atunci când îi mulțumesc pentru că a șters termenul "*homoousios*" din crezul de la Nicea: "*Cu cuvîntul decisiv al cucernicieii tale noi îi vedem învinși pe toți aceia care folosesc acest cuvînt pentru Fiul lui Dumnezeu*"⁵⁹. Trebuie să menționăm că și episcopii ariani i-au aprobat lui Constanțiu titlul de *episcopus episcoporum*.

Rezistența bisericii împotriva pretențiilor despotice ale împăratului se simte mai ales din partea episcopilor, însă cu slabe rezultate. Si nu este mai puțin adevărat că mulți episcopi au cedat, iar alții au aprobat comportamentul lui Constanțiu. În opoziție strălucește figura lui *Atanaziu*, episcop al Alexandriei, care întors din primul exil, scrie către toată biserica o scrisoare în care o pune în gardă împotriva pericolului cu care îi este amenințată libertatea și protestează împotriva numirii episcopilor din partea oficialităților statale. El îi îndeamnă pe toți episcopii să-și unească eforturile în lupta împotriva acestor ingerențe nedrepte. *Atanaziu* este primul episcop din sec. IV care formulează exigența independenței bisericii în relațiile sale cu statul⁶⁰. Lui i se adaugă papa *Iuliu*, care deplînge faptul că libertatea de decizie a bisericii este amenințată de pedeapsa exilului și a morții. Scrisoarea părinților sinodali de la Sardica trasează clar linia de demarcație între biserică și stat, acordînd acestuia grija pentru binele public și interzicîndu-i orice ingerență în sfera bisericii. Un alt apărător al libertății bisericii este *Osius din Cordoba*, care-i scrie lui Constanțiu: "*Nu te introduce în problemele bisericesti...Dumnezeu ți-a încredințat puterea imperială, iar nouă problemele bisericii...Nu este de competența noastră să guvernăm pămîntul, și nu-i de competența ta, împărate, să sacrifici lui Dumnezeu*"⁶¹. Din exil, *Ilariu* din Poitiers protestează energic împotriva metodelor folosite de împărat pentru a-și ajunge scopul: îi copleșește pe episcopi cu onoruri pentru

⁵⁸ **ILARIU din POITIERS**, *Fragm. hist.*, A 8, 2 (CSEL 65, 94).

⁵⁹ **ILARIU din POITIERS**, *Fragm. hist.*, A 6, 1 (CSEL 65, 94).

⁶⁰ **ATANAZIU**, *Apol. contra Arianos* 3, 19; *Ep. encycl.* 6 (PG 25, 236).

⁶¹ Cfr.: **ATANAZIU**, *Hist. Ar.* 44.

a-i face sclavii săi, îi laudă pentru a-i domina, scutește biserica de taxe dar o face să-l renege pe Cristos⁶². Constanțiu își justifică politica față de biserică printr-un argument facil și fără consistență: Dacă atitudinea lui față de apărătorii credinței de la Nicea nu ar fi fost corectă, atunci Dumnezeu l-ar fi îndepărtat de la conducere iar imperiul ar fi dispărut. Nici un alt împărat din sec. IV nu a avut o politică atât de dură față de biserică⁶³. La moartea sa, primirea plină călduroasă a episcopilor exilați ne arată cât de mult s-a bucurat biserica pentru libertatea redobândită însă cu un preț atât de mare.

Împăratul *Julian* (361-363), verișor al lui Constant, încearcă o restaurare masivă, completă am putea spune, a păgânismului în imperiu. Motivele acestei tentative sînt diverse, și nu intenționăm să le expunem aici. Asasinarea tatălui și a fratelui la Constantinopol în 337, formarea lui religioasă incompletă și care i-a provocat o gravă criză interioară, religiile și cultele păgîne spre care era înclinat, etc., toate acestea l-au determinat la o tentativă disperată de *restaurare a păgânismului* printr-o politică religioasă total contrară antecesorilor săi⁶⁴.

Sub împăratul *Valens* (364-378) biserica în orient se găsește în condiții asemănătoare cu cele din timpul lui Constanțiu. El aderă la arianism, și împreună cu influentul episcop al curții sale Eudoxiu încearcă să impună în tot orientul partidul omeilor⁶⁵. Arestarea, deportarea și constrîngerile de tot felul sînt metode des folosite de împărat pentru a-și impune voința față de cei care, de data aceasta, refuzau doctrina *omeiană*. Atît cei care acceptaseră crezul nicen cît și mulți homoiusiani preferă exilul

⁶²ILARIU din POITIERS, *Contra Const.* 7; 10.

⁶³Atanaziu, Ilariu din Poitiers, Hosius din Cordoba, Lucifer din Cagliari, Eusebiu din Vercelli și papa Liberiu, iată unele din personalitățile mai ilustre exilate de Constanțiu.

⁶⁴Menționăm aici doar *legea privind școlile* imperiului, care era în așa fel elaborată încît să-i excludă pe creștini, sau să-i oblige să se întoarcă la păgânism. Cfr.: DOWNEY, G., *Julian and the Schools*, în "Classical Journal" 53(1957), p 97-103. *Codex Theod.*, 13, 3, 5; *Codex Justin.*, 10, 35, 7. SOCRATE, *Historia Ecclesiastica* =HE 3, 12, 7; TEODORET, *Historia Ecclesiastica* =HE, 3, 8, 1.

⁶⁵SOZOMENE, *Historia Ecclesiastica* =HE, 6, 7, 1-2.

decît să se supună voinței împăratului⁶⁶. Acesta interzice chiar și o reuniune în plină desfășurare a homoiusianilor adunați la Tars pentru a discuta o posibilă unire a lor cu aderenții crezului nicen⁶⁷. Si dacă la sfîrșitul acestei întruniri împăratul nu a exilat pe cei doi campioni ai ortodoxiei Atanaziu și Vasile din Cezarea, aceasta a făcut-o numai de teama de a nu cauza dezordini politice grave⁶⁸.

O dură persecuție a tuturor acelor care refuzau formula omeiană începe la Constantinopol în anul 370, cînd trebuia numit un nou episcop. Deoarece catolicii refuză numirea arianului Demofil, împăratul trece la o persecuție deschisă a tuturor celor ce i se opuneau, și nu numai în capitală, ci în toate provinciile orientale ce depindeau de dînsul. Toți episcopii trebuiau să semneze formula omeiană elaborată anterior la Rimini și Seleucia, și fiindcă nu au voit, au luat calea exilului, sau au fost arestați și torturați⁶⁹. În Egipt, atîta timp cît a trăit Atanaziu, împăratului i-a fost teamă să-și impună vederile sale, dar după moartea bravului episcop (mai 373), și aici se abate furia lui devastatoare. Foarte mulți episcopi și clerici sînt exilați, alții sînt torturați și uciși⁷⁰.

Referitor la textul din *Rm 13, 1-4*, Vasile cel Mare este convins că orice putere vine de la Dumnezeu, iar creștinii trebuie să asculte de legile care servesc binele societății. Dat fiind, însă, că imperiul este supus poruncilor lui Dumnezeu, ascultarea creștinului este limitată față de legile acestuia atunci cînd el își depășește competențele și vine în conflict cu legea Domnului. Pentru aceasta episcopul din Cezarea îi face cunoscut împăratului că nici tortura și nici amenințările nu-l vor face să semneze profesia de

---

⁶⁶*Idem*, 6, 7, 3-9.

⁶⁷**SOZOMENE**, *HE* 6, 12, 5.

⁶⁸Vales îi dă voie lui Atanaziu să se întoarcă la Alexandria, unde acesta își continuă liniștit activitatea pînă la moarte (373): Cfr.: **SOZOMENE**, *HE*, 6, 12, 5-16.

⁶⁹**TEODORET**, *HE*, 4, 24, 2-25; **SOZOMENE**, *HE*, 6, 18, 1.

⁷⁰ **TEODORET**, *HE*, 4, 22, 1-36; **SOCRATE**, *HE*, 4, 20-22. **SOZOMENE**, *HE*, 6, 19, 1-20.

credință a omeilor, așa cum o voia acesta⁷¹. Pentru aceasta el îi încurajează pe clerici și laici ca să reziste oricărei autorități statale care ar voi să le impună credința ariană⁷². Dacă ne gândim la exaltarea puterii imperiale făcută de Eusebiu din Cezarea, ne dăm seama de schimbarea de atitudine a bisericii față de puterea statală, schimbare cauzată nu de biserică, ci de către împărat și oamenii săi, care încearcă să dirijeze atât ierarhia cât și învățătura creștină conform propriilor interese.

În altă ordine de idei, *Grigore din Nazianz* afirmă prioritatea dreptului matrimonial al bisericii în comparație cu cel statal și consideră insuportabil faptul că delimitarea episcopatelor trebuie să fie decisă de un tribunal civil⁷³. *Grigore din Nisa*, deasemeni, are mari rezerve referitor la relațiile biserică-stat care se dezvoltau în orient.

4. Ambroziu din Milano (333-397) și împăratul Teodosiu (379-395)

*Este nedemn de un împărat să refuze libertatea cuvîntului,
este nedemn de un preot să nu-și spună propria opinie.*

(**Ambroziu**, *Epistola 40*, 2)

Problema raporturilor dintre imperiu și biserică ajunge într-o fază decisivă în ultimul sfert al sec. IV, atunci cînd doi oameni, fiecare în sfera proprie, intenționează să-

⁷¹ **GRIGORE din NAZIANZ**, *Or.* 43, 50.

⁷² **VASILE CEL MARE**, *Ep.* 225.

⁷³ Cfr.: **PLAGNIEUX, J.**, *S. Grégoire de Nazianze théologien*, Paris 1951, p 429-432: "*Église et Empire dans la correspondance de S. Grégoire*".

și apare cu fermitate propria concepție despre libertatea bisericii și a statului. Aceștia erau *Ambroziu din Milano și Theodosius cel Mare*.

În acest timp, din orient se face simțită vocea lui *Vasile cel Mare*, care cere ajutorul occidentului în lupta împotriva arianismului. Cel care îl ascultă este tocmai Ambroziu; cu el se susține ultima fază a luptei împotriva arianismului, faza precedentă fiind marcată de figura lui Atanaziu. Controversa de la Milano, despre care vom vorbi în continuare, capătă o importanță fundamentală, cu consecințe mult mai mari decât cele ce se constată în cadrul ei restrâns, imediat. *"In cadrul luptei ariane s-a învățat, în ambientul Bisericii, să se vadă în dogmă valoarea religioasă esențială și în independența clerului garanția indispensabilă a libertății Bisericii. Amîndouă aceste revendicări sînt puse energic în relief de Ambroziu, iar recunoașterea lor este considerată fundamentul esențial al noii Biserici de Stat. Cu aceasta el face în teorie bilanțul politicii bisericești din perioada precedentă; și în timp ce reușește într-adevăr să se impună cu aceste revendicări, și învinge tendințele cezaropapiste ale guvernului, iese în evidență deja victorioasă cea mai importantă caracteristică a Bisericii romane din occident în confruntare cu organizarea orientului"*⁷⁴.

Episcopul din Milano lăsase deja să se înțeleagă cu ocazia contrastului dintre împăratul Grațian (383-392)⁷⁵ și grupul senatorilor păgîni din Roma⁷⁶ că el nu se temea

⁷⁴CAMPENHAUSEN, von H., *Ambrosius von Mailand als Kirchenpolitiker*, Berlin-Leipzig 1929, p 2. PALANQUE, J.R., *S. Amroise et l'Empire romain*, Paris 1933.

⁷⁵Sub influența lui Ambroziu, Grațian, catolic ca și tatăl său Valentinian I, trece de la neutralitate la o apărare deschisă a religiei creștine. În anii 379 și 380 el dă două legi; în prima proscribe arianismul iar în cealaltă amenință pe eretici cu confiscarea bisericilor lor (Vezi *Cod. Theod.* XVI, 5, 5 și 4). În 381, la conciliul din Aquilea, au fost condamnați și depuși ultimii episcopi ariani ai Iliricului *Paladius de Ratiaria și Secundinus de Singidunum*. Acum intervine și împăratul, și datorită conciliului și intervenției sale credința nicenă este reluată în tot occidentul. Vezi și CUSCITO, G., *Fede e politica ad Aquilea: Dibattito teologico e centri di potere (secoli IV-VI)*, Vago di Lavagno 1987, p 47-75.

⁷⁶Conflictul a fost cauzat de îndepărtarea zeiței Victoria din aula senatului. Tot el a fost acela care a renunțat la titlul de *pontifex maximus*, rupînd astfel orice contact cu păgînismul, iar apoi va lua diferite măsuri care vor lovi în religia și cultul păgîn.

să-l ajute chiar și pe împărat să-și îmbunătățească modul de gândire și propria conștiință, atunci când aceasta ar putea servi spre apărarea drepturilor bisericii⁷⁷.

Pentru prima dată Ambroziu ia o astfel de atitudine atunci când fratele mai mic al lui Grațian, *Valentinian II* (383-392) cade sub influența unui grup de funcționari și de clerici care încercau să formeze la Milano o bază solidă pentru arianism⁷⁸, bineînțeles pe cheltuiala catolicilor. Acum episcopul ia o atitudine care va avea și în viitor o importanță deosebită. Mai întâi, el îl constrânge pe împărat să-și retragă dispozițiile prin care se prevedea sechestrarea celor două biserici din oraș, care trebuiau să treacă apoi în posesia arianilor⁷⁹. Si când mai târziu, datorită acestei intervenții, împăratul îi cere să se prezinte în fața unui tribunal imperial unde urma să se decidă dacă el sau arianul Auxențiu era episcopul legitim al orașului, Ambroziu repetă de două ori principiile sale referitoare la limitele puterii imperiale față de biserică. Într-o scrisoare trimisă împăratului⁸⁰ îl informează

într-un limbaj inechivocabil că nu se va prezenta la tribunalul imperial, deoarece laicii nu pot să-i judece pe clerici în probleme de credință. În astfel de probleme, episcopii erau aceia care aveau dreptul să-i judece pe împărați, și nu invers. Iar el, împăratul, care trebuia să-și merite dreptul de a fi admis la botez, își aroga dreptul de a decide în problemele credinței, probleme pentru care unica instanță potrivită era sinodul episcopilor reunit într-o biserică⁸¹. Mai clar și mai decis se exprimă Ambroziu într-o predică⁸² în care respinge planul lui Auxențiu de a deveni episcop al orașului cu ajutorul

⁷⁷ GLAESNER, H., *L'empereur Gratien et S. Ambroise*, RHE 52(1957), p 466-488.

⁷⁸ Arianismul era susținut și de împărăteasa Iustina, mama lui Grațian. De fapt, ea nu este singura femeie care a jucat un rol negativ în istoria bisericii și a imperiului din acest timp.

⁷⁹ AMBROZIU, *Ep.* 20.

⁸⁰ *Ep.* 21.

⁸¹ *Ep.* 21, 4: "*in causa fidei episcopos solere de imperatoribus Christianis, non imperatores de episcopis iudicare*". Vezi și 21, 5, 15.

⁸² *Sermo c. Auxentium*.

puterii statului. Pentru un împărat nu este onoare mai mare decât aceea de a fi numit "*fiu al bisericii*". "*Împăratul este în biserică, nu deasupra bisericii. Un împărat bun încearcă să ajute biserica, nu să o combată*"⁸³. Trebuie să recunoaștem că o astfel de afirmație ar fi fost inacceptabilă pentru *Eusebiu din Cezarea*⁸⁴. Poziția lui Ambroziu se afirmă într-o situație concretă, particulară, însă în același timp ne prezintă un principiu care va fi mereu apărut de biserica catolică: împăratul creștin nu este un stăpîn al bisericii; el e cel care trebuie să-i favorizeze progresul, să o ajute. Ambroziu este convins că problemele de credință, disciplina clerului, forma și organizarea cultului divin, administrarea patrimoniului eccleziastic nu intră în competența statului, chiar dacă aceasta este creștin.

În apărarea convingerii sale ferme că împăratul creștin nu este stăpîn al bisericii, dar fiul ei, Ambroziu trebuie să se măsoare cu un împărat de talia lui *Theodosius cel Mare*, care avea ca și Constantin cel Mare o înaltă conștiință a poziției sale și care, pentru intervențiile sale decise în favoarea credinței catolice, se bucura de o deosebită simpatie din partea bisericii⁸⁵. Pe 27 februarie 380 el publică la Tesalonic în numele tuturor împăraților un decret prin care credința Bisericii catolice devine lege imperială. Acesta constituie premisa codului lui Iustinian, documentul clasic al bisericii de stat creștine. Decretul începe cu aceste cuvinte: "*Voim să vedem toate popoarele, care sînt sub blînda conducere a mărinimiei noastre, că trăiesc în credința pe care apostolul Petru a transmis-o Romanilor, și care este anunțată pînă în zilele noastre așa cum el o proclama, și care, așa cum o știe fiecare, este urmată de pontiful Damasus și de episcopul Petru din Alexandria...Decretăm ca numai cine urmează această lege își poate atribui numele de creștin catolic și că toți ceilalți sînt nebuni și nechibzuiți și trebuie să*

⁸³*Sermon c. Auxentium 36: "imperator enim intra ecclesiam non super ecclesiam est".*

⁸⁴Pentru Eusebiu, cele două societăți, bisericească și civilă, trebuie să se unească într-o singură societate creștină avînd ca și cap pe împărat. De fapt, cezaropapismul incipient în scrierile sale, ulterior nu a fost dezvoltat atît în teorie, cît mai mult în practică.

⁸⁵Biserica însă, într-o lungă bătălie, devenise mai matură, adică mai neîncrezătoare (în puterea imperială n.n.): Cfr.: **ENSSLIN, W.**, *Die Religionspolitik des Kaisers Theodosius d. Gr.*, München 1953.

*poarte rușinea ereziei. Trebuie să se aștepte mai ales la răzbunarea divină, apoi la pedeapsa noastră, conform cu decizia pe care noi am luat-o din inspirația cerească*⁸⁶.

Documentul semnează începutul unei noi perioade, în care împăratul nu se mai propune, cum făcuse altădată Constanțiu, capul suprem al imperiului și al bisericii. Puritatea credinței este garantată de pontiful roman și de succesorul neuitatului Atanaziu. Totuși, cuvintele *decizia pe care noi am luat-o din inspirația cerească* nu sînt deloc de trecut cu vederea. Ele deschid calea bisericii de stat imperiale, în care ultimul cuvînt îi revine împăratului luminat de Dumnezeu. Orientul grec a transformat această idee într-o practică prin care biserica a fost dată în mîinile împăratului. Occidentul nu s-a grăbit, și aceasta i-a fost salvarea. Salvare realizată însă printr-o continuă alternare de da și nu spuse împăratului și puterii laice în general.

O primă confruntare între Ambroziu și Athanasius se ivește în 388, atunci cînd un grup de catolici fanatici, de acord cu episcopul lor, distrug în apropiere de actuala localitate *ar-Raqqah* din Siria sinagoga evreilor, iar împăratul dispune reconstruirea ei pe cheltuiala episcopului catolic. În gestul împăratului Ambroziu vede o favorizare a unui grup religios ostil creștinismului⁸⁷ și-l invită pe acesta să-și retragă decizia dată⁸⁸, deoarece "*nu poate exista nici un loc în care Cristos să fie negat*". Deoarece Theodosius întârzie, episcopul i se adresează direct în cadrul unui funcțiuni sacre în biserica din Milano, declarînd că nu va continua celebrarea Sf. Liturghii pînă cînd nu va promite solemn să-i îndeplinească dorința⁸⁹. Dorința îi este ascultată, însă timp îndelungat

⁸⁶ *Codex Justinianus*, I, 1.

⁸⁷ Iudeii distruseseră deja pe timpul lui Iulian Apostatul multe bazine creștine.

⁸⁸ "Ti-am scris cu tot respectul pentru că aș voi ca tu să mă ascuți în secretul palatului tău și să nu mă constrîngi ca să mă ascuți în biserică".

⁸⁹ *Ep.* 40: Impăratul îi spune: "Tu ai vorbit despre mine". Ambroziu: "Am spus ceea ce mi se pare că este cel mai bine pentru tine". Theodosius: "Ordinul de a constrînge episcopul să reconstruiască sinagoga era într-adevăr puțin cam dur. Dar va fi modificat. Si apoi călugării au făcut de toate". Ambroziu: "Fă în așa fel ca eu să pot celebra sacrificiul cu conștiința liniștită". Impăratul, după mai multe insistențe,

împăratul nu va uita umilirea suportată. Un alt incident îi dă ocazia lui Ambroziu să facă cunoscut încă odată faptul că împăratul este supus exigențelor etice ale bisericii sale. Când locuitorii din *Tesalonic*ucid un funcționar public imperial (Butheric) urât de altfel de popor pentru imoralitatea lui, împăratul iritat peste măsură, dă ordin ca populația orașului să fie masacrată în timp ce era adunată pe stadion. Este adevărat că Theodosius își retrage repede ordinul, dar pînă să sosească noua dispoziție au fost masacrați foarte mulți locuitori ai orașului.

Pentru aceste crime episcopul Ambroziu îi cere să facă pocăință publică. Părăsește orașul și-i scrie împăratului că va rămîne departe de scaunul său episcopal pînă cînd nu-și va ispăși vinovăția. Si de data aceasta împăratul trebuie să-l asculte⁹⁰, supunîndu-se disciplinei penitențiale a bisericii. Incă odată îi este prezentată o limită peste care nu poate trece⁹¹. Atît antichitatea cît și evul mediu au văzut în această penitență a împăratului un exemplu clasic al luptei dintre împărat și episcop.

Despre dînsul mai adăugăm că el a fost acela care, în special în anii 391-392, a încheiat politica religioasă antipăgînă. Acum în conștiința maselor era clar faptul că păgînismul nu mai avea nici o importanță pentru politica imperială.

---

cedează, iar episcopul îi spune: "Celebrez sacrificiul bazîndu-mă pe cuvîntul tău".

⁹⁰ **AMBROZIU**, *Ep.* 51; *De ob. Theodos.*, 34. **TEODORET**, *HE*, V, 17, 18.

⁹¹ Vezi și: **PAREDI, A.**, *Sant'Ambrogio. L'uomo, il politico, il vescovo*, Milano 1985.

CAPITOLUL II - SEPARAREA CELOR DOUA PUTERI IN TIMPUL LUPTEI IMPOTRIVA CEZAROPAPISMULUI

(secolul V)

Secolul V este marcat de două mari evenimente. Primul îl reprezintă diviziunea imperiului în cele două părți, răsăriteană și apuseană, diviziune care va aduce apoi și separarea religioasă. Peste imperiul de apus în agonie⁹² se va abate de acum înainte valul popoarelor migratoare, în încreștinarea cărora papalitatea va avea rolul principal. Al doilea mare eveniment al secolului este geniul teologic al lui *Augustin* din Hippona (354-430). El este cel care, teoretic, a pus bazele libertății bisericii occidentale. Papa Leon cel Mare și Gelaziu se vor inspira din scrierile sale, traducând în practică ceea ce gândise și scrisese acest om unic în istoria bisericii.

Augustin a vorbit doar o singură dată despre imperiul roman devenit acum creștin. Cuvintele lui sînt ca o sinteză simbolică a evoluției pe care a avut-o în occident raportul stat-biserică: "*Impărații, care într-un timp au fost învinși de către creștini nu în lupta armată, ci cu forța morții, astăzi, cînd se roagă, depun la mormîntul unui pescar splendoarea imperiului lor, împreună cu diadema imperială*"⁹³. Mormîntul lui Petru a devenit mai drag imperiului roman decît templul lui Romulus la Roma⁹⁴. Iar în celebra lui maximă *Roma locuta; causa finita*⁹⁵ sînt exprimate în modul cel mai concis atitudinile și sentimentele lui Augustin față de Scaunul Apostolic. Papa este pentru dînsul "*tatăl*

⁹² Ar fi greșit să se creadă că libertatea bisericii occidentale s-a realizat numai pe ruinele imperiului roman de apus, acesta nereușind deci să controleze biserica, să o domine. Dimpotrivă, biserica a conservat și a transmis omenirii și civilizației valori inestimabile ale culturii și civilizației imperiului roman, valori care altfel s-ar fi pierdut, sau care astăzi ar fi cunoscute mult mai puțin.

⁹³ *Epist.* 232, 3.

⁹⁴ Cfr.: *En. in Ps.* 44, 23.

⁹⁵ *Sermo* 131, 10.

*întregului popor creștin*⁹⁶. În baza acestui principiu putem înțelege tot ceea ce a scris referitor la statul ideal creștin, la raportul dintre puterea laică și cea bisericească.

Pentru dînsul puterea politică este necesară din cauza consecințelor negative ale naturii umane afectate de păcatul strămoșesc. Creștinii trebuie să-i asculte pe stăpînii lor, chiar și pe cei răi, persecutori, căci puterea acestora vine de la Dumnezeu⁹⁷. Chiar dacă nu o știi, ei sînt intrumente ale Providenței ce-și duce la îndeplinire planurile sale. În *De civitate Dei* Augustin trasează figura ideală a împăratului creștin. Valoarea acestuia nu stă în succesele lui politice sau militare, ci se bazează pe fidelitatea lui față de Dumnezeu. Pentru aceasta, în ochii săi Constantin și Theodosius sînt două modele demne de urmat⁹⁸. Mai mult decît orice altceva, împăratul are datoria de a face să fie respectată pe pămînt legea divină. Deși Augustin, din principiu, era contrar interferenței puterii laice în problemele bisericii, el acceptă și chiar recomandă intervenția statului acolo unde ereticii (donatiștii din Africa de Nord) tulbură liniștea bisericii, deci și a statului. Biserica și statul trebuie să colaboreze pentru realizarea idealului suprem: instaurarea pe pămînt a împărăției lui Dumnezeu⁹⁹. De aceea, biserica s-a îndreptat mereu cu simpatie spre împărații cei buni, protectori ai creștinilor și ai dreptei credințe¹⁰⁰.

Am afirmat mai sus că Augustin a fost pus în practică de Leon cel Mare și Gelaziu. Politica bisericească a papei *Leon cel Mare* (441-461) este caracterizată de afirmarea primatului roman și de întărirea jurisdicției Romei față de bisericile

⁹⁶*Epist.* 43, 5, 16.

⁹⁷*De civitate Dei* V, 19.

⁹⁸*De civitate Dei* V, 24-26. Oare Augustin nu a văzut și latura negativă a acestor împărați, atitudinile lor autoritare, despotice chiar față de biserică? În acest elogiu, cred, nu trebuie să vedem, din partea lui Augustin, singura și completa evaluare a acestor doi împărați.

⁹⁹Cfr.: BOUVET, A., *S. Augustin et la répression de l'erreur religieux*, Mâcon 1918.

¹⁰⁰Legitimarea din partea lui Augustin a intervenției statului acolo unde pacea era tulburată de către eretici, nu înseamnă că el ar fi fost de acord cu o intervenție continuă a acestuia în problemele bisericii. Nu-i poate fi atribuit lui Augustin amestecul abuziv al statului în viața bisericii. La fel cum nu-i poate fi imputată acuza că el ar fi "primul teolog al inchiziției".

occidentale¹⁰¹. Trebuie amintit aici faptul că împărații occidentali i-au ajutat deseori pe papi să-și întărească jurisdicția între noile popoare încreștinate și au recunoscut în ei suprema autoritate în biserică¹⁰². Iar orice dezordine în biserică reprezenta în ochii lor și o agresiune la adresa statului creștin¹⁰³. Cu toată disponibilitatea împăraților occidentali în a ajuta biserica, aceasta nu s-a bazat niciodată prea mult pe împărați în afirmarea poziției ei față de celelalte biserici (primatul roman) cât și în stabilirea relațiilor cu puterile laice: "*Chiar dacă cerem ceva împăraților pentru binele Bisericii, niciodată însă nu ne încredem prea mult într-înșii*"¹⁰⁴. Dovadă ne este faptul că biserica occidentală a rămas în picioare și după căderea imperiului roman de apus. Ba mai mult, după 476 a prins mai multă forță.

În orient lucrurile merg în mod cu totul diferit. Aici marele apărător al credinței și al libertății cuvântului *Ioan Gură de Aur* are curajul de a se opune împărătesei Iustina. Însă rezultatul este cu totul diferit de cel al lui Ambroziu, în conflict cu Theodosius. La curtea din Constantinopol bravul episcop întâlnește opoziția dură și puterea despotică a urmașilor lui Arcadiu. Mai rău încă, episcopi servili și fără caracter, în numele împărătesei se adună la așa-numitul *sinod al stejarului* (august 403), și decid exilarea lui Ioan Crizostom. Opoziția poporului a fost zadarnică. Soarta episcopului era decisă în mod irevocabil. Cu această ocazie unii episcopi i-au declarat împăratului: "*Împărate, tu ești pus de Dumnezeu mai presus decât noi episcopii, deasupra ta nu mai e*

¹⁰¹Cfr.: KISSLING, W., *Das Verhältnis zwischen Sacerdotium und Imperium nach den Anschauungen der Päpste von Leon d. Gr. bis Gelasius I*, Paderborn 1921, 19ss.

¹⁰²Un caz interesant este acela al împăratului *Valentinian III*, care în 445 dă un edict în care afirmă că suveranitatea papei în biserică reprezintă cartă fundamentală stabilită de imperiul său în agonie. Vezi GMELIN, U., *Auctoritas. Römischer Princeps und päpstlicher Primat*, Stuttgart 1937, p 110.

¹⁰³Edictul menționat în nota anterioară este dat cu ocazia tentativei lui Ilariu din Arles de a se sustrage jurisdicției romane: "*Cu un decret valid pentru totdeauna noi poruncim ca niciunul din episcopii Galliei sau din oricare altă provincie să nu poată întreprinde ceva fără autorizarea venerabilului papă din Cetatea Eternă*": *Novell. Valentiniani III*, 16 (ed. G. Haenel), Bonn 1844, p 172 ss.

¹⁰⁴AUGUSTIN, *Contra litteras Petiliani II*, 97, 224 [Patrologia latina, ed. J.P. Migne] =PL, Paris 1878-1890, 43, 334).

*nimeni, tu domnești peste toți și de aceea ai dreptul să faci ceea ce voiești*¹⁰⁵. Cuvinte tragice care semnează pentru totdeauna soarta bisericii orientale. Presentimentele lui Atanaziu se adevăresc. Puterea imperială decide conținutul dreptului canonic, numește și depune episcopi în funcție de propriile interese politice, decide cine are și cine nu are dreptate în probleme de credință. La Roma, papa Inocențiu scrie clerului din Constantinopol. Scrisoarea lui se adresa însă mai ales împăratului și despoticei lui consoarte¹⁰⁶. Dar cuvintele lui nu au nici un ecou, nici un rezultat. Papa îi scrie și lui Ioan Crizostom, aflat acum în exil. Il încurajează și-l laudă pentru că nu și-a pătat cu nimic conștiința¹⁰⁷. În capitală, împotriva susținătorilor libertății bisericii se declanșează persecuția împăratului, pe care legații papei trimiși aici o numesc "oroare babiloniană"¹⁰⁸. Ce mai rămăsese din figura aureolată a împăratului creștin? Nimic. Pentru biserica occidentală și pentru mulți episcopi și credincioși din orient poziția împăratului față de biserică era clară. Stiau la ce să se aștepte. Acum împăratul Onoriu îi scrie o energică și dură scrisoare fratelui său de la Constantinopol Arcadiu, îndemnându-l să nu se amestece în problemele bisericii¹⁰⁹. Rezultatul este previzibil. Arcadiu, încurajat și susținut de lingușitorii episcopi de curte, își continuă politica despotică. Orientul nu mai este dispus să asculte nici de papa, nici de îndemmurile împăraților occidentali. Aceeași tristă realitate se repetă cu ocazia disputelor dogmatice cauzate de doctrina cristologică a patriarhului de Constantinopol *Nestoriu*. Credința și politica erau amestecate aici într-un mod

¹⁰⁵PALLADIUS, *Dialogus de vita Chrysostomi* 10 (PG 47, 34). Vezi BAUR, C., *Die Anfänge des byzant. Cäsaropapismus*, în "Archiv für kath. Kirchenrecht" 111(1931), p 108ss.

¹⁰⁶"*Cine ar putea așadar să suporte delictele comise de aceia cărora le este încredințată mai ales menținerea păcii, a înțelegerii? Acum însă episcopi nevinovați sînt alungați din scaunele și din propriile lor biserici*": *Epist.* 7, 2 (PL 20, 503B).

¹⁰⁷MANSI =[Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio], ed. J.D. Mansi, Paris 1899-1927, III, 1118.

¹⁰⁸PALLADIUS, *Dialogus* 4, PG =[Patrologia Graeca], ed. J.P. Migne, Paris 1857-1866, 47, 15ss).

¹⁰⁹COLLECTIO AVELLANA 38, 4 (CSEL 35, 86, 4-12).

irecuperabil. Si, de fapt, toate controversile dogmatice ale orientului aveau și un caracter politic¹¹⁰, fapt care cerea neapărat intervenția împăratului, considerat ca și "*episcop al episcopilor*". Pe acest fundal se deschide, printr-un decret imperial, conciliul ecumenic din Efes (431). Motivul este redat printr-o propoziție semnificativă: "*Problemele pămîntești sînt legate în mod intim cu cele ale Bisericii*"¹¹¹. Acum împăratul Theodosius II îi scrie episcopului Ciril din Alexandria, apărător al dreptei credințe: "*Să știi așadar că Biserica și Statul sînt în mod absolut unul și același lucru, și că prin porunca noastră și cu Providența Dumnezeului și Mîntuitorului nostru, vom fi din ce în ce mai uniți...și nu vom tolera în nici un caz ca din cauza ta să intre în dezordine orașe și Biserici*"¹¹². Contrar așteptărilor împăratului, conciliul a fost un triumf al ortodoxiei.

După o scurtă perioadă de liniște, în orient se reaprind disputele cauzate de urmașii lui Nestoriu, dispute care degenerază în ceea ce papa Leon a numit "*Sinodul tâlharilor*"¹¹³. Din nou episcopii orientali apelează la Roma pentru a fi salvați. Scaunul apostolic rămînea singurul garat al libertății bisericii și al dreptății. În septembrie 449 un sinod papal se reunește la Roma, iar în scrisoarea care va fi trimisă în curînd împăratului Theodosius papa îl îndeamnă: "*Apără poziția sigură a Bisericii împotriva oricărei erezii și astfel mîna puternică a lui Cristos va apăra imperiul tău*"¹¹⁴. În zadar, oamenii de la curte erau mai puternici decît împăratul însuși.

În occident împăratul împreună cu întreaga-i suită vine la Roma pentru sărbătoarea

¹¹⁰De exemplu în Siria și Egipt, particularitățile dogmatice care uneori degenerau în erezie, ascundeau și tendința acestor provincii de a se separa de puterea imperială. Greșeala fundamentală a Constantinopolului a fost aceea că a încercat să mențină unitatea bisericii fără sau împotriva Romei, fundamentul și centrul unității bisericii.

¹¹¹*Acta Conc. Oec.* =[Acta Conciliorum Oecumenicorum], ed. E. Schwartz, Berlin 1914 ss, I, 1, 1, 115, 18).

¹¹²*Acta Conc. Oec.* I, 1, 1, 74, 3-5.9ss.

¹¹³*Epist.* 95, 2 (PL 54, 943B).

¹¹⁴Cfr.: LEON cel MARE, *Epist.* 44 (PL 54, 827-831).

Catedrei sf. Petru din anul 450. Cu această ocazie Leon îi primește pe toți în atriumul bazilicii, și aici îi îndeamnă să facă tot ceea ce le stă în putință pentru salvarea bisericii orientale. Rezultatul este nul. Impăratul nu voia să renunțe la nimic. Se considera stăpîn al bisericii și acționa ca atare. Diferența între orient și occident poate fi observată fără dificultate. La Roma împărații rămîn în comuniune cu urmașul lui Petru. În orient acest lucru nu place nici împăratului, nici celor care îl înconjurau, și care de fapt îl determinau să ia decizii contrare unității bisericii și purității credinței. În acest ambient are loc conciliul ecumenic din Calcedon (451), în care mai mult de 600 de episcopi primesc cu entuziasm învățătura papei Leon conținută în scrisoarea pe care acesta o scrisese patriarhului Flavian, persecutat de împărat: "*Aceasta este credința părinților, a Apostolilor! Petru a vorbit prin Leon, așa au învățat Apostolii!*"¹¹⁵. Informat de aceasta, papa Leon scrie împăratului: "*Mulțumesc nespusei lui Dumnezeu, care într-o epocă în care prevăzînd scandalurile ereticilor, v-a înălțat pe tronul imperial, pe voi în care pentru salvarea lumii întregi lucrează nu numai puterea imperială, ci și grija episcopală*"¹¹⁶. În curînd, însă, papa va trebui să renunțe la aceste visuri periculoase. Deja în cadrul conciliului, cu toată opoziția legaților săi, va fi semnat faimosul canon 28, prin care se stabilea întîietatea bisericii Constantinopolului, alături de cea a vechii Rome¹¹⁷. "Impăratul preot" care, temporar, stabilise unitatea credinței, amenința într-un mod incredibil libertatea bisericii, obligîndu-i pe episcopi (mulți erau de acord) să modifice dreptul canonic și să nege primatul roman pentru motive pur politice. Informat fiind de ceea ce se petrecuse pe

---

¹¹⁵MANSI VI, 972.

¹¹⁶*Epist.* 115, 1 (PL 54, 1031A).

¹¹⁷"Cu bună dreptate părinții au acordat privilegiul vechii Rome, pentru că este cetatea imperială. Pentru același motiv episcopii (la conciliul ecumenic din Constantinopol-381) au recunoscut aceleași privilegii sfîntului scaun al noii Rome, în convingerea bazată pe fundamentul că orașul, care este onorat de prezența împăratului și de senat, și se bucură de aceleași privilegii ca și vechiul scaun imperial, trebuie să fie ridicată și din punct de vedere religios ca și aceea, și pusă pe locul al doilea după dînsa": MANSI VII, 369. MONACHINO, V., *Il canone 28 di Calcedonia*, Roma 1979.

malurile Bosforului, papa Leon protestează și declară nul acest canon¹¹⁸. Însă calea pe care se înscrisese Constantinopolul era, din nefericire, ireversibilă.

Un demn urmaș al lui Leon este africanul *Gelaziu* (492-496). În el ideile lui Augustin și dragostea papei Leon pentru Scaunul apostolic se unesc cu o voință de fier în îndeplinirea misiunii de păstor suprem al bisericii.

În timpul său asistăm la botezul lui *Clovis* (496), regele francilor, noul popor care se aruncă în brațele bisericii romane.

Iar în Italia biserica se confruntă cu regatul goților lui Teodoric. Cu amândouă aceste puteri biserica își construiește cu migală și gândind în perspectivă, relațiile ei diplomatice. Dar aceasta este deja o problemă care aparține mai mult evului mediu. Ceea ce era urgent acum de rezolvat, era problema bizantină. De o parte se găsește Gelaziu, vicarul lui Cristos¹¹⁹, iar de cealaltă împăratul Anastaziu I (491-518), care se simte și el vicar al lui Dumnezeu¹²⁰. Imediat după ce este ales papă, Gelaziu îi scrie lui Anastaziu, expunându-și poziția în cadrul schismei lui Acaciu¹²¹. În această scrisoare, el ne prezintă *doctrina celor două puteri*, text la care biserica se va referi mereu de acum înainte¹²². Ceea ce Augustin presimțise doar, este exprimat în mod clar de Gelaziu: idealul unui stat care ajută biserica, o colaborare pacifică prin care să fie condusă lumea. Genialitatea lui Gelaziu constă în afirmația că între cele două puteri, derivând de la Dumnezeu, trebuie să fie o ierarhie, în

¹¹⁸*Epist.* 104, 2 (PL 54, 993BC).

¹¹⁹CSEL 35, 487, 4. Trebuie să precizăm aici că modul lui Gelaziu de a privi raportul stat-biserică este și va rămâne propriu occidentului. Vezi: McGRADE, A.S., *Two fifth-century Conceptions of Papal Primacy*, în "Studies in Medieval and Renaissance History" 7(1970), p 3-45.

¹²⁰ENSSLIN, W., *Der Kaiser in der Spätantike*, în "Histor. Zeitschrift" 177(1954), p 449-468. Referitor la politica bisericească a împăratului, vezi: CAPIZZI, C., *L'imperatore Anastasio I*, Roma 1969, p 100-137.

¹²¹Patriarh de Constantinopol (476-491), a redactat edictul *Henotykon*, pe care împăratul l-a promulgat în 482. Acesta edict intenționa să realizeze un compromis între calcedonieni și adversarii lor, evitând o acceptare în termeni clari a Conciliului din 451, dar recunoscând ca valide anatemele lui Ciril din Alexandria.

¹²²DVORNIK, F., *Pope Gelasius and Emperor Anastasius I*, în "Byzantinische Zeitschrift" 44(1951), p 111-116. Această scrisoare deschide, de fapt, porțile evului mediu.

care puterea cerească este deasupra celei pămîntești, deoarece îi este superioară acestea și pentru că numai așa puterea pămîntească își păstrează propria demnitate. Puterea cerească este identificată în mod concret cu biserica vizibilă și cu capul ei, episcopul Romei instituit de Dumnezeu. Redăm un fragment din această scrisoare: "*Sînt două principii, augustule împărat, care conduc această lume: autoritatea consacrată a pontifilor și puterea regală. Între acestea două cu atît mai importantă este datoria episcopilor cu cît ei trebuie să dea seamă în fața judecării dumnezeiești și pentru aceiași regi (ai oamenilor)*"¹²³.

Tu o știi desigur, prea mărinimosule fiu, că ți-a fost dată facultatea de a governa cu autoritate neamul omenesc, dar, totuși, trebuie să-ți pleci capul cu devoțiune în fața acelor care au responsabilitatea în lucrurile divine și trebuie să aștepti de la ei mijloacele mîntuirii tale; conform cu canoanele religiei, știi de altfel și că trebuie să te supui mai mult decît să prezidezi, atunci cînd este vorba de a primi sacramentele divine și de a le administra cum se cuvine: pentru aceasta depinzi de judecata lor și nu poți voi ca ei să se supună voinței tale.

*Si dacă, în ceea ce privesc regulile ordinii publice, autoritățile religioase...ascultă ele înșile de legile tale...cu ce fel de dispoziție trebuie să ascuți tu, te întreb, de aceia care sînt însărcinați cu distribuirea venerabilelor mistere?"*¹²⁴. Cu puțin timp înainte de moarte papa scrie un tratat pe aceeași temă. În el teologia politică a lui Augustin își găsește o formulare perfectă. Extragem doar cîteva fraze: "*Dacă (împăraților) le este frică să se ocupe cu astfel de lucruri (spirituale) și dacă recunosc că aceasta nu-i de*

¹²³ În baza acestei superiorități a supranaturalului, Augustin își dezvoltă doctrina care, de la dînsul începînd, se va numi *augustinismul politic*. Împăratul creștin (care va purta mereu crucea pe coroana sa) are datoria de a promova și proteja binele suprem al supușilor: mîntuirea sufletului. Aici el este supus puterii spirituale. Iar atunci cînd nu-și îndeplinește această datorie, sau luptă împotriva credinței, el poate să fie judecat și chiar depus de către papa. Augustinismul politic a menținut vie în evul mediu conștiința creștină a împăraților, însă, în același timp, a fost o sursă de conflict continuu între împărați și papi, și aceasta pînă în perioada separării statului de biserică.

¹²⁴ DENZINGER-SCHÖNMETZER, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Roma 1971³⁶, p 119-120, n 347.

*competența lor căci ei au numai facultatea de a judeca în lucrurile omenești, și nu de a prezida în cele divine, cum pot atunci să creadă că pot să-i judece pe cei care administrează lucrurile divine?...Cristos, conștient de slăbiciunea umană, urmînd un plan glorios, a dat în măsura justă ceea ce era necesar pentru mîntuirea celor care sînt au săi: a separat așadar funcțiile celor două puteri, încredinșînd fiecăruia activități proprii și autorități distincte...a voit ca împărații creștini să aibă nevoie de papi pentru viața veșnică și ca papii să se servească de dispozițiile imperiale pentru viața pămîntească; afară de aceasta a stabilit, în ceea ce privește funcția spirituală, ca ea să fie separată de amestecurile materiale...și, la rîndul său, să nu încerce să prezideze în lucrurile divine cine este implicat în afacerile seculare..."¹²⁵. In aceste texte putem întrevădea deja configurarea creștină evului mediu. Pe de altă parte, trebuie spus că deși, în ochii bisericii occidentale, pozițiile și competențele fiecăruia erau clare și bine stabilite, atît orientul cît și goșii ariani din Italia nu sînt dispuși să respecte această ierarhie a valorilor și a propriilor competențe, ceea ce a cauzat noi conflicte între papalitate și puterile laice menționate. Abia în 519, odată cu venirea la putere a unei noi dinastii imperiale, patriarhul de Constantinopol putea să spună: "*Sfintele Biserici ale lui Dumnezeu din vechea și din noua Romă sînt unul și același lucru*"¹²⁶. Era în cadrul unei sărbători ținută în capitală, sărbătoare la care participau trimișii papei Ormizda și tînărul Iustinian, viitorul împărat, cu care va începe o nouă fază în relațiile stat-biserică.*

---

¹²⁵SCHWARTZ, E., *Publizistische Sammlungen zum Akacianischen Schisma*, München 1934, p 151ss.

¹²⁶COLLECTIO AVELLANA 159 (CSEL 35, 608, 5-8).

CAPITOLUL III - BISERICA IN CONFLICT CU CRESTINISMUL DE STAT AL LUI IUSTINIAN

(secolul VI)

După ce, în ziua de Paști a anului 519, între biserica Romei și imperiu a fost semnată pacea care însemna, de fapt, sfârșitul schismei lui Acaciu¹²⁷, "*Grecia învinsă primea poruncile cucernice* (ale papei Ormizda, n.n.), *plină de bucurie pentru regăsirea credinței pierdute*"¹²⁸. Biserica, însă, nu avea un motiv serios de a se bucura pentru aceasta, căci în spatele acestui succes se ascundea politica bisericească a lui *Iustin I* (518-527), politică preluată apoi de nepotul său *Iustinian* (527-565), un reprezentat clasic al cezaropapismului, și care va reconstrui imperiul roman, devenit deja în mare parte bizantin. Cu acest imperiu biserica va lupta secole de-a rândul pentru a-și apăra propria libertate. Metoda de păstrare a acestei libertăți va fi diferită de trimful diplomatic al lui Leon cel Mare sau de formulările precise ale lui Gelaziu. De acum înainte biserica va câștiga suferind¹²⁹.

Politica bisericească a noii dinastii¹³⁰ era caracterizată la început de o opoziție clară față de cea a antecesorilor. Este acceptată fără rezerve credința de la Calcedon (451) și învățătura dogmatică a lui Leon cel Mare. Văzînd aceasta, papa *Ormizda* (514-523) îi scrie lui Iustin în 521: "*Te salut, Ezechia al timpurilor noastre...tu ai realizat un mare lucru...Numai Dumnezeu ți-a sugerat aceasta*". Alături, însă, de aceste elogii se simte

¹²⁷COLLECTIO AVELLANA, (CSEL 35, 618-621); 223 (683ss).

¹²⁸MGH =[MONUMENTA GERMANIAE HISTORICA], *Poetae latini* I, Hanover-Berlin 1826, p 114.

¹²⁹Desele confruntări ale bisericii cu Iustinian au fost interpretate de către mulți ca înfrîngeri rușinoase ale papalității. Deși trebuie acceptată slăbiciunea unor papi din această perioadă, credem că această viziune nu corespunde adevărului istoric.

¹³⁰BATTIFOL, P., *L'empereur Justinien et le Siège Apostolique*, în "Recherches de science religieuse" 16(1926), p 193-264.

deja preocuparea papei: "*Desigur, chiar dacă eu nu am fost primul care să te îndrum pe această cale, mă simt totuși foarte obligat să te rog să nu accepți nici o întârziere a unui început atât de frumos...*"¹³¹. În orient adepții ereziei monofizite sînt porniți împotriva a tot ceea ce este "occidental", adică roman sau papal. La Tesalonic legații papei sînt maltratați iar oaspeții lor uciși¹³². Imperiul se găsea astfel în fața aceleiași probleme din timpul împăraților Zenon (474-492) și Anastaziu, și anume aceea de a păstra în imperiu provinciile monofizite și, în același timp, de a nu se îndepărta de Roma.

În acest timp, în Italia, bătrînul rege al goșilor *Teodoric* vrea să lase cu orice preț urmașilor săi un regat unit, în care credința să fie cea ariană. Pentru aceasta regele vrea să-l oblige pe papa *Ioan I* (523-526) să meargă la Constantinopol ca să intervină pe lîngă împărat în favoarea arianilor stabiliți în occident, și care acum erau persecutați. Papa merge la Ravenna și aici, conștient de consecințele declarației sale, îi spune împăratului: "*Fă degrabă ceea ce dorești...Nu-ți promit să fac ceea ce-mi poruncești și nu-i voi vorbi împăratului despre o asemenea problemă, dar despre celelalte probleme cu care m-ai însărcinat, cu ajutorul lui Dumnezeu, sper să obțin ceva de la el*"¹³³. "Celelalte probleme" însemnau protecția imperială pentru statul goșilor. Pentru cîștigarea acestei protecții papa este nevoit să meargă la împărat. Această călătorie a să deschidă drumul unui șir neîntrerupt de drumuri ale papilor sau legaților lor (călătorii triumfale sau deportări rușinoase) spre capitala imperiului¹³⁴. Ioan I nu reușește nimic. De aceea la întoarcere este prins și ucis în închisoarea de stat din Ravenna (526).

În anul următor Iustinian devine suveranul unic al imperiului. Papalitatea se găsește astfel între două mari puteri, imperiul oriental ce va încerca să unească Italia la vechiul imperiu al cezarilor și regatul goșilor. Idealul împăratului îl putem rezuma într-un

¹³¹ COLL. AVELLANA 238 (CSEL 35, 647ss); 236 (716-722).

¹³² COLL. AVELLANA 226 (CSEL 35, 690ss).

¹³³ **Anonymus Valesianus** (MGH, *Auct. ant.* IX, 326 ss).

¹³⁴ Ultima călătorie de acest fel va fi în 710.

singur cuvînt: *unitate*. El intenționează să recucerească Italia, Spania și Africa de Nord. În sprijinul unității se pregătește reunificarea dreptului, drept care trebuie proclamat în numele persoanei sacre a împăratului. În cadrul acestor vaste proiecte, problema unității credinței rămîne fundamentală. Evanghelia și imperiul trebuie să devină un singur lucru. Iar modul cum trebuie interpretată ca și dreptul canonic, acestea sînt probleme în care ultimul cuvînt îl are împăratul. Intervențiile sale în favoarea răspîndirii credinței sînt elogiata de papa Agapit (535-536) cu aceste cuvinte: "*Mulțumesc nespui lui Dumnezeu, care pune în tine atîta zel pentru creșterea poporului creștin: căci acolo unde se extinde imperiul tău începe să crească și stăpînirea Regelui veșnic*"¹³⁵, iar liturgia romană din această perioadă conține următoarea rugăciune: "*Hostes Romani nominis et inimicos catholicae religionis expugna*"¹³⁶. Dușmanii imperiului sînt și ai bisericii.

Iustinian este respectuos față de scaunul lui Petru: "*Mereu, grija noastră a fost aceea de a menține unitatea în privința scaunului tău apostolic și a situației Bisericii. Pentru aceasta, în orice lucru preocuparea noastră este ca să crească respectul și autoritatea scaunului tău*"¹³⁷. Această declarație nu putea să nu-i fie pe plac papei. Ioan II (532-535) îi răspunde împăratului: "*Între splendidele merite ale Maestății Tale, cel mai creștin dintre toți principii, strălucește...respectul ce-l porți pentru scaunul roman în dragostea ta pentru credință, în zelul tău pentru unitate...*"¹³⁸.

Acest papă considera statul și biserica ca două lumini izvrîte din Tatăl luminii. Iustinian, însă, se considera încarnarea terestră a acestui Dumnezeu. El este "*trimisul lui Dumnezeu ca și lege vie pentru oameni*"¹³⁹. Este de înțeles astfel că în problemele bisericii el este

¹³⁵ COLL. AVELLANA 88 (CSEL 35, 335, 8-11).

¹³⁶ *Sacramentum Leonianum* (ed. C.L. Teltoe), Cambridge 1896, p 27.

¹³⁷ COLL. AVELLANA 84 (CSEL 35, 222, 8-14).

¹³⁸ COLL. AVELLANA 84 (CSEL 35, p 320, 14-18).

¹³⁹ Este o formulă des întrebuițată de împărat. Vezi: *Novella 105*, 2, 4 (Schoell-Kroll, Berlin 1895), p 507, 7ss.

condus de duhul lui Dumnezeu pentru a veghea asupra unității învățaturii creștine, asupra dreptului bisericesc, și tot el este acela care trebuie să-i "convingă" pe toți cei ce i se opun¹⁴⁰. Pentru acest motiv, la începutul operei sale juridice, Iustinian pune edictul împăratului Theodosius din 380, prin care religia catolică, ce-și are unitatea sa în scaunul apostolic al Romei, devine unica religie a imperiului. În 16 martie 535 împăratul își publică într-o *Novella* gândirea sa politică referitoare la colaborarea stat-biserică¹⁴¹ *Pentru aceasta noi s întem foarte interesați de adevăratele dogme ale lui Dumnezeu și de onestatea preoților...*: *Corpus Juris Civilis* (ed. Kroll), Berlin 1912, III, p 35ss.. Aici asistăm la o modificare tacită a idealului papei Gelaziu despre cele două puteri. Rolul bisericii este acela de a se ruga și a lucra pentru binele statului, idee îmbrățișată mai înainte de împăratul Anastaziu și preluată mai târziu de Carol cel Mare¹⁴² și de toți aceia care vor voi ca biserica să nu se preocupe de problemele publice, sociale ale oamenilor. Pentru Iustinian papa este episcopul vechii capitale imperiale, "patriarhul occidentului", așa cum era la Constantinopol patriarhul orientului. Amândoi trebuie să-l asculte pe dînsul, să se conformeze planurilor sale de întărire a puterii imperiale. Alături de împărat stătea soția lui *Teodora*, adeptă și susținătoare a monofiziților, care știa să se folosească de interesele teologice ale soțului pentru atingerea propriilor intenții în politica ei

¹⁴⁰"Solicitudinea noastră a fost mereu, și este și astăzi, aceea de a menține inalterată dreapta, imaculata credință și siguranța sfintei, catolice și apostolice biserici a lui Dumnezeu. În conducere am considerat aceasta ca și prima preocupare. Astfel noi sîntem convinși că pentru aceasta ne-a fost încredințată de către Dumnezeu în viața noastră pămîntească autoritatea imperială, și astfel sîntem protejați de Dumnezeu, pentru ca să putem supune dușmanii Statului nostru...": *Liber adversus Origenem*, Praefatio (PG 86, I, 945ss).

¹⁴¹"Între darurile împărțite oamenilor de clemența dumnezeiască, cele mai mare sînt sacerdoțiul și imperiul: unul administrează lucrurile divine, celălalt prezidează și se preocupă de cele omenești; avînd aceeași origine, amîndouă înfrumusețează viața umană.

Pentru aceasta nimic nu va sta mai mult la inima celui care guvernează decît onestitatea preoților...Căci dacă ei vor fi totdeauna nevinovați în orice aspect și demni de încredere în fața lui Dumnezeu, și dacă împăratul va conduce cu dreptate și demnitate Statul încredințat, atunci va fi un acord perfect, care va procura neamului omenesc tot ceea ce îi este util.

¹⁴²LILLENFEIN, H., *Die Anschauungen von Staat und Kirche im Reich der Karolinger*, Heidelberg 1902, p 31ss.

bisericească. Cît de puternică era împărăteasa ne-o poate dovedi cazul alegerii papei *Vigiliu* (537-555), un favorit și un instrument al ei. Acest papă va plăti grav erorile comise din ambiție și setea de putere. Cînd împărătesei nu-i mai este pe plac, îl face prizonier și-l aduce la Bizanț (ianuarie 547). Tragice timpuri în care însăși cetatea eternă părea că nu mai există, fiind cucerită și distrusă cu un an înainte de goșii lui Totila. Papa este primit într-un aparent triumf de către împărat și suita lui. Este obligat să semneze condamnarea celor *Trei Capitoale*¹⁴³, iar slăbiciunea lui îi va atrage reproșurile episcopului african *Facundus de Ermian*. El se îndreaptă împotriva episcopilor de curte și a împăratului însuși¹⁴⁴, acuzîndu-i pe toți pentru erorile comise. Printre cei acuzați, în mod tacit, este vizat și papa Vigiliu, care a cedat împăratului. De aceea *Facundus* tînjește după un nou Ambroziu, care să-l readucă pe drumul drept pe acest urmaș al lui Theodosius. Este menționată teoria lui Gelaziu despre cele două puteri, apoi este prezentată istoria luptelor dintre stat și biserică. Iar poziția arbitrară a lui Iustinian în problema celor Trei Capitoale este asemănată cu cea a lui Zenon, care a publicat *Henotikon*. "*Cizmarule, rămii cu încălțările tale*", îi strigă *Facundus* lui Iustinian; apoi își îndreaptă atacurile împotriva episcopului de curte Teodor Askida, spirit malefic și inspiratorul dogmaticii imperiale. Sînt readuse apoi în memorie figurile "împăraților buni" Leon și Marcian, ca o nostalgie a visului lui Origene referitor la statul perfect, în care papa și împăratul lucrează într-o armonie desăvîrșită pentru realizarea împărăției lui Dumnezeu pe pămînt¹⁴⁵.

Le data de 11 aprilie 548 papa Vigiliu își dă *judicatum*-ul prin care condamnă cele Trei Capitoale, reafirmînd însă validitatea conciliului din Calcedon. Atitudinea sa stîrnește

¹⁴³Edict promulgat de împărat în 544, rezultatul zelului dogmatic al lui Iustinian. Cuprinde condamnarea a trei teologi din sec. V: *Teodor de Mopsuestia*, unele scrieri ale lui *Teodoret din Cir* și o scrisoare a episcopului *Ibas din Edessa*.

¹⁴⁴"*Dacă episcopii țin sub tăcere păcatele împăratului din respect omenesc, vor condivide în mod sigur și responsabilitatea. Dacă acești episcopi nu au putut să împiedice astfel de fapte, ar fi putut cel puțin să le evite...De aceea nu poate fi acuzat de mîndrie sau aroganță un episcop care încearcă să-l avertizeze pe împărat că păcătuiește. Cfr.: PL 67, 849A-850D.*

¹⁴⁵PL 67, 837B-838C; 840A; 842B-843C; 845B-849A.

protestele și dezaprobarea a mulți episcopi. Papa își dă seama că în joc sînt acum nu numai condamnarea greșită a celor Trei Capitoale dar și poziția, creditul moral al Sfîntului Scaun. De aceea cere împăratului convocarea unui conciliu în care să fie rezolvată, aplanată situația confuză și scandaloasă în care el se găsea direct implicat. Acest conciliu nu are loc din vina împăratului; pentru aceasta papa protestează, ceea ce-i atrage represaliile împăratului. Nu-i mai rămîne decît o singură cale, aceea de a fugi pe ascuns. Înainte de Crăciunul anului 551 se refugiază pe malul celălalt al Bosforului, în biserica sf. Eufemia. Papa petrecuse șapte ani la Bizanț și învățase bine ce înseamnă respectul bizantin imperial pentru urmașul lui Petru. De aceea în 5 februarie 552 scrie întregii lumi catolice o enciclică¹⁴⁶ în care descrie tot ceea ce a suferit în Noua Romă. Papa s-a purificat de ezitățile și slăbiciunile sale. Deși rămîne respectuos față de împărat, pontiful roman apără în mod decis și fără cea mai mică ezitare credința conciliului din Calcedon, acolo unde răsunaseră aceste cuvinte: "*Petru a vorbit prin Leon, aceasta este credința Apostolilor*"¹⁴⁷. Urmașul său, Pelagiu, după ce îl condamnase pe antecesorul său de slăbiciune și compromisuri, va trebuie să experimenteze el însuși cît de greu este să ajungi la o înțelegere cu împăratul. La începutul dinastiei lui Iustinian papa Ormizda prevăzuse deja care va fi destinul bisericii în această perioadă a împăraților creștini: "*Persecuția nu este o noutate pentru Biserică. Dimpotrivă, tocmai atunci cînd este umilită, atunci se ridică și prin pierderile ce i le cauzează oamenii, devine bogată...Să nu ne lăsăm înșelați de speranța succesului, a lucrurilor dulci, ușoare*"¹⁴⁸. Se verifica astfel din nou faptul că biserica nu aparține în întregime acestei lumi, că nu poate să fie legată nici chiar de un imperiu ce se profesează apărătorul și promotorul credinței creștine. Această biserică avusese deja de atîtea ori ocazia să experimenteze că pentru

---

¹⁴⁶PL 69, 53C-55A; 55C-56B; 58C-59B.

¹⁴⁷Cfr.: SCHNEIDER, A.M., *Sankt Euphemia und das Konzil von Chalkedon*, în "Chalkedon" I, p 291-302.

¹⁴⁸ COLL. AVELLANA 140 (CSEL 35, 572, 9-574, 26).

apărarea propriei identități și misiuni trebuia să sufere, să fie persecutată de împărați a căror coroană purta semnul crucii, și mai grav încă, să fie atacată de ațîția clerici ai ei care nu au reușit sau nu au voit să înțeleagă că legăturile prea strînse cu puterea laică reprezenta un permanent pericol atît pentru ei înșiși cît și pentru biserica din care făceau parte.

CAPITOLUL IV - ROMA SI BIZANTUL

IN SEC. VI-VIII

Opoziția papilor față de tirania împăraților bizantini a contribuit la separarea bisericii occidentale de biserica orientală, biserică coborâtă la starea de slujitoare a imperiului¹⁴⁹. Aceasta nu înseamnă că dialogul, colaborarea între stat și biserică nu vor mai fi posibile. Al doilea conciliu ecumenic din Constantinopol (553) reușește să stabilească un raport în bună parte pozitiv între biserică și stat, raport care va fi ameliorat de papa Grigore cel Mare (590-604). Însă în secolul al VII-lea vechile tensiuni dintre orient și occident devin din ce în ce mai grave, mai periculoase, iar martiriul papei Martin I (650-653) semnează, de fapt, o fază destul de avansată în procesul separării dintre orient și occident. În secolul următor, prin apropierea bisericii occidentale de regatul francilor, distanțele dintre Roma și Bizanț se măresc, devin insanabile, pregătind terenul propice pentru schisma lui Fotie de la jumătatea sec. IX. După această prezentare schematică a perioadei ce intenționăm s-o cuprindem în acest capitol, să trecem la analiza unor personaje și a unor evenimente reprezentative temei pe care o tratăm.

Începând cu anul 568, un nou dușman apare la orizont: *longobarzii*. În acest an ei coboară în Italia, chemați de generalul lui Iustinian Narses, pentru a-i neutraliza pe goți. Stabilindu-se în nordul Italiei, ei devin repede un pericol atât pentru biserică cât și pentru imperiu. Papa *Pelagiu II* (579-590) cere ajutorul împăratului Mauriciu împotriva incursiunilor longobarde. El mai crede încă că împăratul trebuie și poate să apere atât puritatea credinței cât și pacea imperiului¹⁵⁰. Pentru dobândirea acestui ajutor, papa îl

¹⁴⁹Cfr.: **VOIGT, K.**, *Staat und Kirche von Konstantin d. Gr. bis zum Ende der Karolingerzeit*, Stuttgart 1936, p 106-113. Credem că este în afara oricărui dubiu faptul că principala cauză în accentuarea distanțelor dintre biserica orientală și Roma o constituie puterea imperială bizantină și toți aceia care au slujit-o în mod mai mult sau mai puțin voit sau conștient.

¹⁵⁰**DUCHESNE, L.**, *Liber Pontificalis I*, Paris 1886, p 310, nota 3: "*Sceptrul imperiului roman este purtat de mâini cerești și sub puterea lui credința catolică va fi liberă; prin puterea S. Petru dușmanii vor fi alungați din toată lumea iar pacea și credința vor fi asigurate tuturor popoarelor pământului*".

trimite ca legat al său la Constantinopol pe viitorul *Grigore cel Mare* (590-604)¹⁵¹. El este modelul pozițiilor conciliante duse pînă la renunțarea totală la sine însuși pentru a realiza și a menține pacea, ca și al devotamentului și zelului pe care le pune în colaborarea cu statul. Trăind mai mult timp în capitala imperiului, Grigore a avut ocazia de a cunoaște îndeaproape atît pe împărat cît și mentalitatea care era acolo. Încă de la începutul pontificatului său, pentru biserică se anunțau timpuri grele¹⁵². Longobarzii, pe care i-am amintit deja, ereditatea negativă a controverselor legate de cele Trei Capitole, ca și capriciile împăratului Mauriciu, iată cele trei mari pericole care loveau în barca lui Petru. Cu toată răbdarea, umilința monahală ce-l caracterizează, papa se vede uneori constrîns să spună un nu decis contra aceluia care nu înțelegeau sau nu erau dispuși să înțeleagă și să respecte drepturile și competențele bisericii. La Bizanț patriarhul Ioan, supranumit și postitorul, susținut de împărat și de clerul de curte, își ia titlul de patriarh ecumenic. În fața pretențiilor acestui "papă" oriental-imperial, papa nu poate decît să protesteze. El îi scrie împăratului: "*Prea evlaviosul nostru suveran stabilit de Dumnezeu ar trebui să se gîndească că nu va putea niciodată să guverneze cu dreptate în problemele pămîntești cel care nu știe să hotărască cu dreptate în problemele dumnezeiești, și că pacea Statului este legată de pacea Bisericii universale*"¹⁵³. "*In ceea ce mă privește pe mine, sînt dispus să ascult imediat de orice poruncă a Maiestății tale: dar aceasta nu este o problemă a mea, dar a lui Dumnezeu*"¹⁵⁴.

În 592 avem un alt conflict între papă și împărat, pentru motivul că acesta din urmă interzisese soldaților care se simțeau chemați spre viață călugărească, să lase meseria

¹⁵¹ **GANDOLFO, E.**, *Gregorio Magno. Servo dei servi di Dio*, Milano 1980. El este primul care s-a definit, "*Slujitorul slujitorilor lui Dumnezeu*", denumire păstrată pînă astăzi și care exprimă cine este un papă și care-i este misiunea: Cfr.: **GRISAR, H.**, *Oekumenischer Patriarch und Diner Gottes*, în "*Zeitschrift für kathol. Theologie*", 4(1880), p 470.

¹⁵² "*Valurile invadează barca lui Pentru din toate părțile*": *Epist.* I, 4 (**PL** 77, 447B).

¹⁵³ *Epist.* V, 20 (**PL** 77, 744CD).

¹⁵⁴ *Ibidem* (**PL** 77, 745B).

armelor și să intre în mănăstire. Papa considera acest ordin al împăratului ca o lezare a libertății religioase a creștinilor. *"Eu, care îi vorbesc astfel suveranului meu, ce sînt altceva dacă nu praf și un vierme? Si totuși, pentru că sînt sigur că această poruncă este împotriva lui Dumnezeu, originea oricărui lucru, eu nu pot să tac nici chiar în fața domnilor mei. Pentru că celui care guvernează i-a fost dată de sus puterea peste toți oamenii cu scopul ca împărăția pămîntească să fie un serviciu pentru împărăția cerească"*¹⁵⁵. Aceste cuvinte ale sale exprimă un principiu pe care l-am întîlnit și la Augustin și la Gelaziu. Papa Grigore și-a făcut datoria de a-l avertiza pe împărat că nu procedează bine. Dar mai departe el și-o îndeplinește și pe aceea de a asculta de dînsul, și pentru aceasta îi publică în regiunile occidentale ordinul mai sus amintit, amintindu-i încă odată că ceea ce a făcut el este împotriva voinței lui Dumnezeu¹⁵⁶. În vara aceluiași an (592) longobarzii invadează Roma săvrîșind aici atrocități de neînchipuit. Acum, papa reprezintă, practic, singurul sprijin al poporului, și pentru a-l salva încearcă să ajungă la o pace acceptabilă cu acești noi dominatori ai Italiei. Această tentativă a sa nu intră însă în planurile împăratului, și pentru aceasta papa primește un dur avertisment de la dînsul. Grigore se apără cu demnitate. Deși își păstrează respectul față de împărat, el se plasează de partea "țării sale". În această declarație găsim exprimat pentru prima dată din partea unui papă patriotismul specific italian, eliberat de legăturile ce le avusese înainte cu imperiul roman. În continuare, papa evocă figura "bunului împărat" Constantin cel Mare și dragostea ce-o avusese acesta față de episcopi și față de papi. Apoi i se adresează din nou împăratului: *"Cum poate, așadar, un împărat creștin să nu-i cinstească pe preoții adevăratului Dumnezeu, de vreme ce însăși împărății păgîni de mai înainte i-au onorat atît de mult pe preoții lor?"*¹⁵⁷. Grigore dă dovadă de un comportament respectuos și demn și față de succesorul lui Mauriciu, împăratul Foca, chiar dacă acesta a preluat

¹⁵⁵ *Epist.* III, 65 (PL 77, 663B).

¹⁵⁶ *Ibidem.* (PL 77, 665A).

¹⁵⁷ *Epist.* V, 40 (PL 77, 765-768).

puterea asasinându-l pe înaintașul său. În fața acestuia, este reafirmat idealul *libertății creștine*: "Fie ca sub jugul domniei tale libertatea să fie dăruită fiecărui om. Pentru că în aceasta constă diferența între regii păgâni și împăratul Statului creștin: păgânii stăpâneau peste suflete de sclavi, împărații Statului nostru, însă, stăpînesc peste oameni liberi"¹⁵⁸.

În anul 604 papa Grigore moare, iar în orient se ridică un nou împărat *Herakleios* (610-641), fiul exarhului Africii¹⁵⁹. Acum, la marginile imperiului se simte amenințarea perșilor, care în 614 cuceresc Ierusalimul furînd de aici Sf. Cruce. În 629 împăratul reușește să o recucerească, însă măreția imperiului ca și libertatea bisericii din aceste părți par iremediabil pierdute. În Spania, goții distrug ceea ce a mai rămas din dominația bizantină. Din nord se simt asalturile slavilor și mai ales pericolul teribil al popoarelor unite sub semnul semilunii, islamul. În 632 Ierusalimul intră în stăpînirea acestor noi invadatori, iar un deceniu mai târziu Alexandria are aceeași soartă. Pe plan doctrinar, se redeschid vechile dispute. Puterea imperială își dă seama că trebuie găsită o formulă care să-i împace pe ortodocși cu monofiziții. Pentru aceasta, la Alexandria este numit patriarh un fidel supus al împăratului, Cirus. Aici, în anul 633, sînt prezentate o serie de formule (*Nouă Capitole*) de unire între monofiziți și ortodocși¹⁶⁰. După cinci ani, ca și rezultat al colaborării dintre Cirus și patriarhul bizantin Sergiu, este publicat decretul imperial *Ekthesis*, cu scopul vădit de a-i concilia pe apărătorii conciliului din Calcedon cu monofiziții. Decretul afirmă că în Cristos natura divină este unită în așa fel cu cea umană, încît în El nu mai rămîne decît o singură voință, divină și umană în același timp. Este erezia *monotelistă*, care compromite umanitatea lui Cristos. Acum se ridică din nou întrebarea: Este posibil ca persoana lui Cristos să fie sacrificată pentru reconcilierea politică și religioasă a celor două grupări în continuu antagonism? Papa *Teodor* îi cere noului împărat *Constant II* (641-668) să revoce *Ekthesis*. Aceeași atitudine o are și

¹⁵⁸*Epist.* XIII, 41 (PL 77, 1282B).

¹⁵⁹Ca și antecesorul său, Herakleios pune mîna pe putere printr-un complot, asasinându-l pe Focas.

¹⁶⁰MANSI, XI, 562ss.

aceea de a-l acuza pe papa de înaltă trădare. Atunci cînd el a voit să vorbească despre conținutul decretului imperial Typos, papa este întrerupt cu duritate: "*Nu mai voim probleme dogmatice. Tu ești judecat pentru înaltă trădare*". Si totuși, în joc era puritatea credinței și libertatea bisericii¹⁶⁵. Aproape gol și plin de răni și de sînge, papa este purtat în văzul tuturor pe străzile capitalei. În martie, anul viitor, este exilat în Crimeea, unde moare pe data de 26 septembrie 655 ca adevărat martir al libertății bisericii occidentale.

Un alt campion al opoziției față de politica imperială este *Maxim Confesorul*, prezent și la sinodul din Lateran din 649. Este arestat la Roma și purtat apoi în Bizanț, pentru a fi judecat. Ca și în cazul papei Martin, și pentru Maxim sînt căutate acuze de natură politică. Inșă el reușește să le spulbere pe toate și să prezinte în fața acuzatorilor cu o extremă claritate poziția papei și a sinodului din Lateran. Atunci i se reproșează: "*Pentru ce îi iubești pe Romani și-i urăști pe Greci?*" Maxim răspunde: "*Îi iubesc pe Romani pentru că sînt credinciosi*". Cuvintele acestea ne arată distanța ce se crease deja între orient și occident. Apărarea ortodoxiei însemna ură față de greci, adică față de toți aceia care confundau problemele de credință cu cele ale politicii imperiale, politică care se contruisese într-o măsură mult prea mare în ambientul controverselor doctrinale. Se verifică încă odată faptul că biserica și învățătura ei nu aparțin în întregime acestei lumi, și nici nu pot fi instrumentalizate pentru a consolida unitatea imperiului. Primul interogatoriu al călugărului Maxim se încheie cu exilul la Bizya în Tracia. Inșă și aici el rămîne un personaj incomod pentru împărat și anturajul său. În anul următor, prin amenințări și promisiuni, o delegație de nobili îl vizitează în cetatea Bizya, cerîndu-i să-și dea adeziunea la politica bisericească a statului¹⁶⁶. Discuțiile pe care le au exprimă într-un mod cît se poate de clar poziția bisericii față de stat. Maxim le demonstrează delegaților că atît împăratul cît și statul în general nu sînt competenți și nici nu au dreptul de a decide în probleme de credință. La fel, el afirmă că un creștin nu poate să renunțe la apărarea

¹⁶⁵ MANSI X, 852B.

¹⁶⁶ PG 90, 136-172.

dreptului bisericii de a fi liberă și independentă din motive de avantaj personal și nici chiar pentru a-și salva propria viață. Pozițiile erau, așadar, inconciliante, iar discuțiile lor se încheie cu amenințarea: "*Pe tine și pe papa, care stă de cealaltă parte, la Roma, pe amândoi vă vom lichida, așa cum am făcut-o deja cu Martin*". Maxim este exilat apoi la Perberis, pe malul Mării Negre. După șase ani se repetă aceeași scenă. O altă delegație încearcă să-l determine să renunțe și să recunoască ca validă politica împăratului. Toți de la curte erau conștienți de importanța și influența pe care o avea acest călugăr în lumea creștină. Si dacă el ar fi cedat, le-ar fi fost mult mai ușor să-și impună planurile lor asupra celorlalți creștini. Însă Maxim nu cedează. I se taie limba și mâna dreaptă. Apoi este trimis din nou în exil la Lakiza, în Caucaz, unde moare din cauza suferințelor la 13 august 662. Este un adevărat martir, simbol și punct de referință pentru apărarea învățaturii creștine referitoare la natura lui Cristos și a libertății bisericii. Martiriul papei Martin și a lui Maxim Confesorul semnează punctul culminant al conflictului bisericească (biserica romană)-putere imperială.

Imperiul se găsea divizat în atâtea facțiuni politico-religioase. În ochii occidentalilor împăratul bizantin reprezenta figura odioasă a unuia care cere de la dînșii numai tributuri și caută să-și impună aici puterea cu orice preț. Noile popoare amenințau granițele și unitatea imperiului. În această situație deloc roză era clar că singura salvare pentru imperiu o reprezenta numai o apropiere de Roma, singurul garant al purității credinței și al unității bisericii, și nu numai a bisericii ci și al întregii lumi creștine.

În acest sens se îndreaptă politica bisericească a lui Constantin al IV-lea, care-i scrie papei Agaton (678-681), încercînd să restabilească unirea dintre Bizanț și Roma. Un pas înainte se face la al treilea Conciliul Ecumenic din Constantinopol (680-681), unde este acceptată cu respect poziția Romei. Bizanțul interpretează aceasta ca fiind "*pacea, pe care Cezar a redat-o Statului creștin*"¹⁶⁷, iar Roma, prin papa Leon II (682-683),

---

¹⁶⁷MANSI XI, 713.

intonează un imn de fidelitate față de imperiu și față de împărat¹⁶⁸. În perspectiva a ceea ce avea să vină, acest imn reprezintă însă cântecul de adio al liberei biserici occidentale față de orient, ultimul cuvânt prin care Roma exaltă veciul ideal: colaborarea pașnică și fructuoasă cu imperiul roman de răsărit.

Împăratul Iustinian II (685-695) încearcă să-și ia revanșa asupra victoriei pe care Roma o obținuse în cadrul conciliului ținut cu câțiva ani mai înainte. În sinodul *Trullan* (692) ținut în sala imperială «Trullos»(de unde și numele)¹⁶⁹ sînt adunate și publicate împreună mai multe decrete imperiale, care, în viziunea împăratului, trebuie să fie aplicate chiar și printre "popoarele barbare" ale occidentului. Singura lor forță obligantă o reprezintă însă despotismul unui împărat care vrea să devină stăpîn al bisericii. O copie a decretului trullan este trimisă spre semnare "patriarhului occidentului", papei *Sergiu I* (687-701). Si fiindcă acesta refuză să semneze, împăratul trimite soldați la Roma ca să-l facă prizonier pe acest nou rebel al politicii bisericești imperiale. Timpurile, însă, erau schimbate. Italia îl consideră pe papa ca pe unul de al lor, și nu numai atît: în ochii occidentalilor el reprezenta unicul garant al libertății bisericii împotriva ingerențelor bizantine. Expediția imperială se transformă într-un faliment. Protospătarul Zaharia, conducător al soldaților împăratului, trebuie să se ascundă sub patul papei pentru a scăpa cu viață¹⁷⁰.

Un alt exemplu de amestec în problemele bisericii îl reprezintă împăratul *Leon III* (715-741), primul din dinastia isauriană, care declară un război deschis tuturor icoanelor din imperiu. Probabil pentru a nu agrava situația creștinilor ce trăiau printre musulmani, adversari fanatici ai oricărei reprezentări figurative a divinității, împăratul interzice fabricarea și venerarea oricărei imagini sacre. În această problemă era, fără îndoială, și o

---

¹⁶⁸MANSI XI, 736AB.

¹⁶⁹MANSI XI, 921ss. Menționăm că aceste decrete au fost semnate de patriarhii de Alexandria, de Constantinopol și de Antiohia, ca și de toți episcopii participanți.

¹⁷⁰PL 128, 895ss.

influență a poruncii din Vechiul Testament: "*Să nu-ți faci chip cioplit ca să te închini lui*". În 726 apare prima dispoziție imperială care interzice fabricarea imaginilor sacre, iar patru ani mai târziu începe în tot imperiul o campanie furibundă de distrugere a icoanelor. Creștinii, atât în orient cât și în occident, se opun pînă la martiriu deciziilor împăratului iconoclast. În 726 un decret imperial este trimis papei Grigore II, cerîndu-i-se să aprobe poziția împăratului. Acest fapt pune capăt răbdării occidentalilor în suportarea intervențiilor și comportamentului arbitrar al împăraților bizantini. Fidelitatea față de papa și sentimentul național italian fac ca papa să nu mai asculte suferind. Grigore II îi răspunde împăratului¹⁷¹. El este condamnat pentru iconoclasmul său și i se cere să repare scandalurile pe care le-a dat prin distrugerea icoanelor și să revină la dreapta credință, ceea ce, însă, Leon nu este dispus să facă.

Atenția Romei era îndreptată acum mai mult spre occident. În 722 la Roma este consacrat Bonifaciu ca episcop al germanilor. Regatul francilor condus de dinastia carolingienilor se apropie mereu mai mult de papalitate, prezentîndu-și serviciile și disponibilitatea de a colabora cu principiile apostolilor și cu biserica romană. Din răspunsul papei adresat împăratului reiese clar acest lucru: "*Ne îndurează faptul că voi, persoană civilă, v-ați întors la barbarie și la violență, în timp ce barbarii și sălbaticii ajung la civilizație. Intregul occident aduce principelui Bisericii fructele credinței lui, iar voi trimiteți un grup de oameni pentru a distruge imaginea Sf. Petru*"¹⁷². Împăratul îi răspunde papei: "*Eu sînt împărat și preot în același timp*". În această exprimare lapidară dar și cea mai sugestivă în același timp vedem tendința împăraților bizantini de a-și asuma cele două funcții ale împăraților romani păgîni: *imperator* și *pontifex*, aceasta de-a doua însemnînd, bineînțeles, dreptul de a conduce, de a decide doctrina și viața bisericii. Papa Grigore încearcă încă odată să readucă pe drumul cel bun pe împărat și imperiul

¹⁷¹ CASPAR, E., *Gregor II. und der Bilderstreit*, în "Zeitschrift für Kirchengeschichte" 52(1933), p 72-84.

¹⁷² *Ibidem*.

său¹⁷³. Conținutul întregii scrisori este dedicat combaterii cezaropapismului împăratului. Sînt prezentate aici ideile lui Ambroziu și Gelaziu referitoare la "împăratul cel bun" protector al bisericii și la separarea celor două puteri. Însă totul este zadarnic. Nimic nu-l mai poate opri pe Leon. *Ioan din Damasc* se opune furiei iconoclaste a împăratului și refuză ideea unei biserici de stat¹⁷⁴. Aceeași atitudine o are și călugărul *Teodor Studitul*: "*Vouă vă aparține datoria organizării politice și militare: ocupați-vă de aceasta și, conform cuvîntului lui Dumnezeu, lăsați Biserica în grija păstorilor și a doctorilor*"¹⁷⁵. Sînt însă voci izolate care nu reușesc să schimbe nimic în comportamentul și ideologia imperială. Mai tîrziu, Constantin Porfirogenetul va scrie în cartea sa despre ceremonii: "*Harul lui Dumnezeu și puterea mea care coboară de la Dumnezeu înalță pe acest om (la demnitatea n.n.) de patriarh de Constantinopol*"¹⁷⁶. Este formula cu care împăratul numea pe patriarhi. Un alt text, aparținînd dreptului bisericii bizantine, ne spune: "*In afară de serviciul altarului, împăratul rezumă în el însuși toate funcțiile unui mare preot, atunci cînd acționează conform legilor și dreptului canonic*"¹⁷⁷. Din punct de vedere politic și bisericesc drumul pe care va merge orientul este trasat deja. Tentativa lui Constantin VI și a mamei Irina de a împăca cele două biserici în cadrul celui de-al doilea conciliu ecumenic din Nicea (787) eșuează. Mai tîrziu schisma patriarhului Foție pune aceeași întrebare referitoare la competențele împăratului atunci cînd este vorba de problemele bisericii: Are dreptul un împărat să depună pe un patriarh, în acest caz pe Ignațiu? Răspunsul Romei ve fi mereu același: Nu¹⁷⁸. Pozițiile, însă, erau incompatibile, și această incompatibilitate va genera și marea schismă din 1054.

¹⁷³ **CASPAR, E., o.c.**, p 84-89.

¹⁷⁴ *Oratio de imaginibus* II, 12 (**PG** 94, 1296 CD).

¹⁷⁵ **PG** 110, 984BC).

¹⁷⁶ *De Caeremoniis aulae byzantinae* II, 14 (**PG** 112, 1040-1042).

¹⁷⁷ *Jus canonicum Graeco-Romanum* (**PG** 119, 949C).

¹⁷⁸ **PL** 119, 926-962.

Papalitatea, cum am afirmat deja, era îndreptată mai mult spre occident. În 754 papa *Stefan II* îl consacra pe Pepin cel Scurt și pe fiul acestuia Carol. Pe scena istoriei intra astfel un nou personaj cu care papalitatea va avea în viitor destule probleme de aceeași natură ca și cele pe care i le generase orientul: apărarea libertății de acțiune în sfera propriilor competențe.

CAPITOLUL V - BISERICA IN RELATIE CU CRESTINATATEA OCCIDENTALA¹⁷⁹

Este în afara oricărui dubiu faptul că în occident *Carol cel Mare* (768-814)¹⁸⁰ a avut un rol decisiv în stabilirea conturului creștin al imperiului său. Inițiativele și activitatea sa de transformare a imperiului într-un imperiu creștin au determinat și raportul cu ierarhia bisericească. În anul 799 i se atribuie titlul de *Augustus*, iar Aix-la-Chapelle devine *Roma secunda*. Era timpul în care atât Constantinopolul cât și Roma treceau printr-o profundă criză, fapt ce i-a înlesnit ascensiunea spre demnitatea imperială. Afirmății de principiu asupra competențelor celor două puteri, regală și sacerdotală, ne sînt prezentate într-o scrisoare pe care regele o trimite noului ales papa Leon al III-lea. Acesta, ales și consacrat de către romani fără a informa regele franc, prezintă lui Carol jurămîntul său de ascultare, ca și cel al romanilor. În scrisoarea de răspuns, regele îi scrie: "*Este de datoria noastră ca, cu ajutorul lui Dumnezeu, să apărăm în afară biserica lui Cristos folosind armele împotriva asalturilor păgînilor și a devastărilor necredincioșilor și de a o consolida în interior prin cunoașterea adevăratei credințe. Datoria voastră, sfînte Părinte, este, ca și aceea a lui Moise, de a înălța brațele în rugăciune și de a ajuta astfel armata noastră, pentru ca prin mijlocirea voastră, sub conducerea și protecția lui Dumnezeu, poporul creștin să fie mereu victorios împotriva dușmanilor numelui său*"

¹⁷⁹Incepînd cu acest capitol, studiul are la bază lucrarea lui **CARON, P. G.**, *Corso di storia dei rapporti fra stato e chiesa*, vol. 1-2, Milano 1981; 1985.

¹⁸⁰Un poet al timpului îl numește *Pater Europae*, iar Paulin din Aquilea *Gubernator omnium Christianorum*. Tot el îi atribuie în 794 titlul de *Rex et Sacerdos*. Anglo-saxonul Cathwulf ne prezintă regatul franc ca fiind *Regnum Europae*. În scrisorile lui Alcuin din anii 796-97 întîlnim pentru prima dată termenul de *Imperium christianum*, ca o contrapunere la *Imperium Romanum*.

sfânt, iar numele Domnului nostru Isus Cristos să fie glorificat în toată lumea"¹⁸¹. Mai mult, regele îi dă indicații papei cum să se comporte: "*Fiți credincios sfintelor canoane și observați cu scrupulozitate regulile Părinților...pentru ca lumina voastră să strălucească înaintea oamenilor*", iar trimisului său Angilbert îi spune: "*Indemnați pe papa să ducă o viață demnă, să observe cu gelozie sfintele canoane și să guverneze biserica cu pietate...In special el trebuie să combată erezia simoniacă, care prea des murdărește trupul bisericii*"¹⁸². Cândva Grigore cel Mare folosea astfel de cuvinte pentru regele francilor; pentru moment rolurile erau inversate. La Roma, papa Leon redă într-un mod plastic relațiile sale cu împăratul. Într-un mozaic din Lateran sînt prezentați Cristos împreună cu apostolul Petru și cu Constantin cel Mare, iar într-un al doilea mozaic același apostol stă alături de papa Leon și de regele Carol. Trebuie însă reținut că atît în documente cît și în iconografie regele ocupă totdeauna locul al doilea. Regele se încadrează în această ierarhie. Un exemplu îl avem în cazul rebeliunii unor romani împotriva papei Leon, în jurul căruia circulau tot felul de acuze, printre care cele mai dure erau acestea: *adulterium et periurium*. Împăratul, conform unui principiu canonic stabilit deja din sec. VI *prima sedes a nemine iudicatur*, nu-i ascultă pe acuzatorii papei care-i cer să-l judece, ci se mulțumește doar să-l conducă pe Leon înapoi la Roma, cerînd apoi trimișilor săi să înceapă un proces de informare asupra celor petrecute. În urma acestui proces, acuzatorii au fost arestați și trimiși peste Alpi pentru că au promovat "*acte nefondate de violență și pentru că au violat pacea*".

În ziua de Crăciun a anului 800 Carol este încoronat împărat de către papa Leon în bazilica S. Petru. Cîteva zile după încoronare, noul împărat îi condamnă la moarte pe capii rebeliunii împotriva papei; însă prin interveția lui Leon pedeapsa acestora este comutată în exilul pe viață. Carol dovedește astfel că, în practică, el este stăpînul Romei și al statului papal. De acum înainte el se va numi *Carolus serenissimus Augustus, a Deo*

¹⁸¹MGEp IV (*Epp. Alcuini*) n. 93, p 137ss.

¹⁸²*Ibidem*, n. 92, pp 135-136.

*coronatus, magnus et pacificus imperator, Romanum gubernans imperium*¹⁸³, *qui et per misericordiam Dei rex Francorum et Langobardorum*¹⁸⁴. Bulele și monedele din timpul său scot în evidență conceptul roman și creștin al imperiului, iar Carol vede în Constantin cel Mare modelul și exemplul pe care trebuie să-l urmeze.

După moartea sa (814), imperiul trece în mâinile fiului său *Ludovic cel Pios* (814-840). În 828-829 are loc o reuniune la Aix-la-Chapelle, ce-și propunea diferite reforme civile și religioase. Din raportul prezentat aici de abatele de Corbie *Vala* desprindem concepția lui referitoare la biserică. Aceasta are numai un drept de control, și nu unul de conducere. Ea reprezintă o *altera res publica* fondată pe sacramele și patrimoniul ecclesiastic administrat de episcopi. Trebuie să spunem apoi că aici se verifică o mare confuzie în delimitarea competențelor bisericii și cele ale statului. Ceea ce era clar în ochii lui *Vala* era faptul că imperiul avea dreptul să vegheze și să controleze biserica. Nu avea deci un drept de suveranitate asupra ei. Acest drept îl avea numai în sectoarele publice, sociale, economice, administrative, etc. (= *Res publica*). În octava Paștelui anului 829 are loc o altă reuniune (conciliu) la Paris. Aici se afirmă: Biserica este un corp compus din două părți, *persona sacerdotalis* și *persona regalis*. Luându-se în considerație afirmația papei *Gelaziu* (*gravius pondus sacerdotum*), regele trece de partea laicilor. Biserica rămâne totuși înglobată în *regnum*. Suveranul primește puterea de la Dumnezeu și nu de la predecesorii săi, iar misiunea sa față de biserică este definită prin termenul de *defensio*. Este recunoscut regelui dreptul de a alege demnitarii bisericești, recomandându-i-se cu insistență să fie foarte atent *in bonis pastoribus rectoribusque constituendis*. Ca și în sinodul anterior, și aici se constată că piedica principală în stabilirea competențelor specifice celor două părți, laică și sacerdotală, o reprezenta confuzia existentă între ele. Participanții la adunare se despart cu intenția de a dezbate ulterior această problemă ca și

¹⁸³Expresia *Romanum imperium* trebuie înțeleasă într-un sens teologico-istoric, ca o instituție voită de Dumnezeu, stăpîn al universului.

¹⁸⁴Cfr.: AA. VV., *Storia della Chiesa*, ed. Hubert Jedin, vol. IV: *Il primo medioevo*, Milano 1983, p 111-124.

cea a libertății episcopilor (*libertas episcopalis*)¹⁸⁵. Aceasta nu se putea rezolva însă în cadrul unei întâlniri la masa rotundă. Libertatea episcopilor depindea de mulți alți factori, varia de la o regiune la alta. Va fi o problemă care, într-un anumit sens, nu va fi rezolvată niciodată pe deplin. Prezentăm în continuare unele aspecte ale raportului stat-biserică în Franța, Italia și Germania.

Spre sfârșitul sec. X, în **Franța** numărul baroniilor locale crescuse foarte mult, iar principii feudali, conți, margravi sau duci își asumau încet-încet drepturi aproape suverane. Astfel un număr mare de dieceze cade sub puterea și controlul lor. Suveranitatea ecclesiastică a principilor se exprimă în special în cazul *bisericilor private*¹⁸⁶, fapt care a cauzat nu puține aberații, situații anormale. Prin căsătorie, diecezele puteau fi oferite membrilor unei familii, sau puteau fi pur și simplu vândute. Adesea principii, de voința cărora depindea alegerea episcopilor, le dăruiau fiilor, rămânând astfel în mâna unei singure dinastii sau familii. Si nu este rar cazul când diecezele au devenit obiectul luptelor politice¹⁸⁷. Dacă ne gândim la situația bisericii în Franția orientală, putem afirma că aici această formă de supunere a bisericilor față de principii locali și-a avut și avantajele ei. De exemplu, suveranii bisericești ai germanilor erau mai strâns legați de puterea centrală. Acest fapt i-a constrâns deseori să-și asocieze misiunea lor religioasă la variatele forme de dominație pe care le adoptau împărații. Nefiind legate de un determinat sistem de guvernare, bisericile locale franceze puteau mai ușor să-și dezvolte propriile inițiative religioase¹⁸⁸, inițiative sprijinite deseori de principii devotați bisericii.

În **Italia** situația relațiilor dintre biserică și diferitele puteri civile variază de la o

¹⁸⁵Cfr.: AA.VV., *Storia della Chiesa*, vol. IV, p 156-163.

¹⁸⁶*Ibidem*, p 336ss.

¹⁸⁷Un exemplu între altele îl reprezintă dieceza de Reims. Cfr.: DUMAS, A., *L'église de Reims au temps des luttes entre Carolingiens et Robertiens*, în "Revue d'histoire de l'Eglise de France", 30(1944), p 5-38.

¹⁸⁸Un exemplu îl avem în mișcarea de reformă inițiată la Cluny, sau în ajutorul pe care Franța l-a dat papalității în secolul XI, tot pentru a reforma viața bisericii.

provincie la alta. Calabria avea liturgia și legile ei grecești¹⁸⁹, și aici totul depindea de guvernul imperial bizantin. Cu totul alta era situația în nord. Episcopii lombarzi, folosind avantajele oferite lor de Carol cel Pleșuv în 876, dobândesc o poziție privilegiată, de prim rang. Cu timpul ei își extind influența și peste zonele rurale din jurul orașelor, ajungând astfel să-i facă vasali pe nobilii laici ce se găseau pe teritoriile lor. În zona centrală a Italiei puterea episcopilor era mult mai redusă, iar în marele oraș maritime puterea trece în mâinile patriciatului laic. La Roma, ca și pe teritoriile orașelor Benevent, Capua și Napoli, puterea bisericească se reducea la granițele respectivelor dieceze. Roma va cădea în mâinile nobilimii locale, compromițând elementul universalității, caracteristic cetății eterne. Însă occidentul creștin va vedea mereu în acest oraș centrul bisericii, scaunul lui Petru și al succesorilor săi, locul unde împărații consacrați de supremul pontif trebuiau să garanteze apărarea creștinătății. Clima de nesiguranță în care se găsea Roma trezește în împărații germani dorința unei *renovatio imperii*.

Biserica de stat în Germania. Cel care va realiza aceasta va fi *Otto I* (936-973). Convingerea lui era că nu va reuși niciodată să stăpânească conflictele politice interne dacă nu va avea o autoritate totală asupra bisericii. Pentru atingerea acestui scop își propune să o transforme în *instituția centrală a guvernării sale*. Politica lui Otto cel Mare va fi urmată de succesorii săi ottoni și sali.

În biserică regele avea puteri aproape nelimitate. Episcopii erau numiți în funcție de propriile interese politice. Ei erau în general persoane pregătite de capela regală, experți în serviciul de cancelarie. Din patrimoniul coroanei, regii făceau donații consistente acestor episcopi, pentru a primi apoi de la dînșii tot ceea ce voiau. Începând cu Otto III (983-1002) contee întregi cu toate drepturile (vamă, comerț) și privilegiile lor (scutire de taxe, impozite) au fost oferite episcopilor. Astfel s-au pus bazele puterii

¹⁸⁹ **HOLTZMANN, W.**, *Papsttum, Normannen und griechische Kirche*, în "Miscellanea Bibliothecae Hertzianae", München 1961, p 69-76; **MÉNAGER, L.R.**, *La «byzantinisation» religieuse de l'Italie méridionale (IXe-XIIe siècle) et la politique monastique des Normands en Italie*, în "Revue d'histoire ecclésiastique", 53(1958), p 747-774, 54(1959), p 5-40.

teritoriale a episcopilor. Celibatul acestora, apoi, permitea puterii laice să numească în locul lor, fără cea mai mică dificultate, persoanele care corespundeau mai bine propriilor interese și calcule politice.

O atare dependență a bisericii de rege era explicabilă numai datorită faptului că acum nu exista deosebirea ontologică dintre biserică și stat, ci numai cea funcțională dintre *sacerdotium* și *regnum*. Deoarece amândouă puterile, ca și membre ale unei unități superioare supuse suveranității lui Cristos, erau angajate în împlinirea aceluiași ideal politico-religios, pentru aceasta slujirea regelui, administrarea bunurilor temporale ca și slujirea lui Dumnezeu erau concepute ca o unică activitate religioasă și morală în același timp¹⁹⁰. În mentalitatea timpului, suveranul, din mâinile căruia episcopul primea prin investitura cu inelul și sceptrul nu numai bunurile și drepturile temporale, dar și oficiul ecclesiastic, nu era doar un simplu laic. Ungerea și consacrarea sa erau considerate de teologie un sacrament, înălțându-l la rangul de vicar al lui Cristos, părtăș la ministerul episcopal și mediator între cler și popor. Am afirmat mai sus că episcopii din regatul franc, nefiind supuși prea mult puterii centrale, și-au putut desfășura mai bine munca lor apostolică. Deși în Germania se verifică o situație diversă, în sensul unei dominații a regelui asupra bisericii, totuși și aici episcopii și-au putut desfășura activitatea proprie vocației lor. Si aceasta datorită faptului că erau supuși unor suverani ce se inspirau din principii teocratice, urmărind un scop ce depășea deseori interesele mărunte sau chiar meschine ale principilor. De fapt, sec. X și XI ne dau mărturia a nenumărați principii bisericești cu o viață exemplară, sfântă chiar. Pe de altă parte era de prevăzut faptul că sistemul ottonilor nu putea dura prea mult. Imediat ce mentalitatea occidentală a început să facă distincții mai clare, mai precise referitoare la natura celor două puteri și la propriile competențe, biserica a trebuit să-și restructureze activitatea episcopilor și să se opună formei teocratice a investiturii. Năruirea bisericii de stat construită de ottoni a slăbit foarte mult și regatul lor (*Sfântul imperiu roman de neam german*). După

---

¹⁹⁰KANTOROWICZ, E.H., *The King's two Bodies*, Princeton 1957, p 42-86.

concordatul din Worms (1122), pentru a-și menține puterea, episcopii vor trebui să intre în concurență cu principii laici, și aceasta în dezavantajul puterii regale.

Biserica de stat ottoniană sau cea salică nu a fost niciodată o biserică națională sau regională. Otto I nu se considera atît un rege german, cît mai ales un urmaș al lui Carol cel Mare. Si deși imperiul acestuia nu putea fi reconstituit în nici un caz, Otto, influențat de tradiția carolingilor ca și de cea creștină, bisericească, va încerca să-și extindă autoritatea mult în afara teritoriilor ocupate de germani, să realizeze o *renovatio imperii Francorum*. Impreună cu soția sa Adelaida, el va fi consacrat și încoronat împărat în bazilica sf. Petru din Roma la 2 februarie 962. Ca și Carol cel Mare, Otto I, pătruns de concepția magico-religioasă a consacrării imperiale, are nevoie ca supremația sa să fie confirmată "sacramental" de către pontiful roman. Totuși, puterea ce o are își păstrează pe mai departe caracterul regal, și niciunul dintre suveranii creștini occidentali nu i-a fost supus în adevăratul sens al cuvîntului. Puterea lui imperială era simbolică. In ochii săi, însă, ca și în mentalitatea creștinătății de atunci, aceasta îi conferea dreptul de a fi responsabil de soarta tuturor creștinilor, ca și de cea a papilor. El devenea astfel un rival al împăratului bizantin, unul care reînvia gloria Romei antice, imperiale, noul Constantin al creștinilor occidentali. Imediat după încoronare Otto I încheie un *pact*¹⁹¹ cu biserica romană, în care oferă teritorii imense (circa 60% din teritoriul Italiei)¹⁹². Același pact prevede că papa, ales în mod liber, înainte de consacrare trebuie să presteze un jurămînt de fidelitate față de împărat. In cazul unui conflict sau neînțelegeri între electorii săi, ultimul cuvînt revine tot împăratului. Astfel stînd lucrurile, nu este greu de dedus că Otto avea puteri aproape depline asupra papalității și a statului pontifical¹⁹³.

¹⁹¹Acest *pactum* este elaborat pe baza altor pacte imperiale anterioare. Vezi: **AA.VV.**, *Storia della Chiesa*, vol. 4, p 267ss.

¹⁹²Oferta rămîne simbolică. Teritoriul Italiei era împărțit între atîtea forțe politice, și apoi, Otto nici nu avea o idee clară despre adevărata extindere a suprafeței acestei țări.

¹⁹³Referitor la originile statului pontifical, vezi: **ARNALDI, G.**, *Le origini dello stato della Chiesa*, Torino 1987. Acest stat, format în 754, a oferit în cea mai mare măsură bisericii romane posibilitatea de a-și afirma propria libertate politică, iar papilor le-a dat facultatea de a purta insignele imperiale.

În interiorul Germaniei, cel care va transforma biserica de stat ottoniană în pilastrul esențial al regatului va fi **Henric al II-lea** (1002-1024). Ca nimeni altul, Henric își rezervă responsabilitatea în ocuparea scaunelor episcopale, impunând electorilor candidatul preferat, în general unul format la capela de curte. Libertatea electivă, care trebuia să rămână elementul esențial al alegerii canonice, era aproape anulată. În afară de aceasta, împăratul convoacă sinoade și intervine în problemele teologice, canonice, administrative ale bisericii. În interminabilele sale călătorii, bisericile episcopale trebuiau să-i acorde ospitalitate atât lui cât și celor ce-l însoțeau. O soartă mult mai dură era rezervată mănăstirilor, față de care împăratul se comportă ca un adevărat stăpîn cu puteri absolute, numind și destituind abați, dispunînd de bunurile conventelor ca de oricare alt bun al regatului. Multe alte mănăstiri vor fi date bisericilor episcopale, altele trebuiau să presteze *servitium regale*, altele, în schimb, vor fi încredințate vasalilor laici. Trebuie menționat că aceste măsuri ale împăratului erau motivate și de o sinceră dorință de reformă a bisericii, dorință bazată pe concepția teocratică specifică primei perioade a evului mediu. Ca și antecesorii săi, și Henric al II-lea va fi încoronat împărat în bazilica sf. Petru, pe data de 14 februarie 1014. Însă acum, datorită papei Benedict al VIII-lea, pactul imperial al lui Otto I nu va mai fi reînnoit, chiar dacă noul împărat nu va renunța la drepturile sale asupra Romei.

În perioada următoare mulți dintre episcopii bisericii romane vor fi de origine germană, și aceasta nu numai pentru a asigura succesul reformei urmărit de împărații germani, imitînd și ajutîndu-se de mișcările reformatoare monastice existente în biserică, dar și pentru a lega mai mult papalitatea de imperiu¹⁹⁴.

Însă nici un împărat nu reușit să numească un papă în propriul oficiu cu ceremonia învestiturii, nici să și-l supună, să-l transforme într-un vasal. Iar papii nu vor accepta nicicînd să stea sub împărați, ci alături de ei. Mai mult, ceremonia consacării și încoronării imperiale oficiată de dîșșii, era singura care putea conferi împăraților această

¹⁹⁴ **AA.VV.**, *Storia della Chiesa*, vol.4, p 322ss.

demnitate.

NOUA ORIENTARE A BISERICII FATA DE CRESTINATATEA OCCIDENTALA

Conceptul de biserică în sec. XI nu era cel pe care-l avem noi astăzi, în sensul separării ei totale de stat și societatea civilă. Exista o strânsă unire între biserică, stat și societate, unire care făcea ca biserica să înglobeze într-un fel sau altul toate structurile sociale, politice, culturale și chiar economice. În acest fel ea era o *ecclesia universalis*, a cărei misiune, însă, era aceea de a favoriza dezvoltarea spirituală a întregii societăți, în toate aspectele ei. Această misiune, deloc ușoară de altfel, revenea clerului care, în structura lui ierarhică în frunte cu papa, devenea ghidul lumii creștine medievale.

În baza acestei stări a lucrurilor, biserica construiește o nouă platformă de principii, de relații cu principii și regii creștini. *Teocrația capetelor încoronate* reprezintă în ochii ei o deformare ce trebuie neapărat corijată, deoarece se opune celei mai mari valori a clerului, drepturilor și misiunii lui. Pe un fundal teologic se afirmă originea divină a preoției în contrast cu puterea regală, putere ce a devenit necesară din cauza dezordinelor cauzate de păcatul original. Demnității regale i se neagă orice caracter sacramental, în sensul unei participări la preoția și la regalitatea lui Cristos. Suveranul este pentru ierarhia bisericii un simplu laic, membru al bisericii universale, al cărui loc nu era deasupra preotului, și nici măcar lângă dînsul, ci sub el. Papa *Grigore al VII-lea* (1073-1085) și adepții lui nu au teoretizat prea mult acest raport, ci au afirmat simplu și fără echivoc dreptul clerului de a judeca idoneitatea unui suveran, mai ales atunci cînd conducerea sa se dovedea nedreaptă, despotică. În acest caz papa Grigore, suprem păstor al sufletelor dotat cu puterea de a lega și dezlega, își rezervă dreptul de a judeca, de a excomunica și de a destitui pe un rege, iar pe supușii lui de a-i dezlega de jurămîntul de

Comment [2]: acest text, luat din vol. 4 al lui Jedin, p 563ss, trebuie să fie precedat de un altul, referitor la perioada de mai înainte.

ascultare¹⁹⁵. Afirmarea dreptului de a destitui pe un suveran a stîrnit perplexități chiar și în rîndul clerului și nu a mai fost aplicat de atunci și pînă în 1245. În rest, poziția sa a reușit să se afirme, chiar dacă capetele încoronate căzute sub pedeapsa și excomunicarea papei au refuzat să-l asculte și să se conformeze dorințelor sale¹⁹⁶. Doctrina politică a papei Grigore, personalitatea și timpul său se bucură de o vastă bibliografie. Vezi: AA. VV., *Storia della Chiesa*, vol.4, p 499-500..

Comment [3]: agiomează nr. notei 179, înainte de dorințelor sale.

Însă trebuie spus că a fost însăși dorința reformatoare a lui Grigore al VII-lea aceea care a descătușat forțele contrare. Suveranii l-au urmat cu multe rezerve, transformînd încet-încet intențiile lor politico-profane într-o relativă autonomie. Lupta pentru investitură, ca și separarea mai mult sau mai puțin clară dintre oficiul ecclesiastic și proprietatea temporală obținută de acești suverani ne indică clar calea pe care se îndrepta acest proces al relațiilor stat-biserică. Aceștia nu uită principiul gelazian al diviziunii celor două puteri, afirmînd mereu că nu numai preotul, dar și regele primește puterea direct de la Dumnezeu. Un ajutor destul de important le este oferit de dreptul roman¹⁹⁷. Astfel, ei afirmă că puterea lor este fondată pe dreptul divin, intrînd astfel în concurență cu papalitatea, care încerca, cu slabe rezultate, să unească pe toți supușii într-un *regnum ecclesiasticum*. Cu toată aceste tendințe separatiste, unitatea bisericii universale (*ecclesia universalis, christianitas*) va rămîne pentru secolele XII și XIII un

¹⁹⁵Papa recunoaște că sancționarea unui monarh poate veni doar *causaliter*, pentru un păcat săvîrșit de dînsul: *ratione peccati*. Însă odată admisă legitimitatea acestei intervenții, papa merge pînă acolo, încît proclamă că lui și succesorilor săi le revine competența unui *universum regimen* al lumii.

¹⁹⁶Grigore al VII-lea nu a fost un gînditor sistematic. Deși nu recunoștea puterii statale o identitate proprie, de sine stătătoare, el admitea, totuși, că puterea unui rege creștin vine de la Dumnezeu. Mai tîrziu, studiile juridice și teologice au încercat să stabilească cu exactitate problema raportului dintre *regnum* (putere regească) și *sacerdotium* (putere preoțească). Acești doi termeni vor deveni clasici în istoria raportului stat-biserică.

¹⁹⁷În acest drept erau încă prezente forțele primitive păgîne, exprimate în sacralizarea suveranului și a regatului său. La acestea trebuie să specificăm prezența concepțiilor magice germanice, ce vor persista secole de-a rîndul în casele regale franceze și engleze.

factor determinant al vieții politice și sociale. Luptele pentru investitură creaseră o tensiune continuă între papalitate și împărați¹⁹⁸, iar pe de altă parte regatele, care din sec. XII încep să devină din ce în ce mai autonome față de puterea centrală imperială, toate acestea puse împreună făceau, dintr-un anumit punct de vedere, aproape imposibilă acea unitate fundamentală a continentului, voită de papalitate. Singurul element de coeziune îl reprezenta credința comună și apartenența la aceeași biserică. În slujba acestei unități vor interveni apoi compoziția internațională a ierarhiei bisericești ca și dreptul canonic, valid pentru toate țările creștine. În acest mod biserica deveni adevăratul fundament și sprijin al creștinătății occidentale, iar papalitatea ghidul ei indiscutabil. Modul cum aceasta își exercita misiunea ei în rîndul popoarelor și al fiecărui credincios în parte, era mult mai rapid și mai eficient decît cel statal, creînd o precedentă netă în comparație cu guvernarea statală. Explicarea și aplicarea legii divine ca și a celei morale erau de competența bisericii, și nu rare sînt cazurile cînd dispozițiile regale, în contrast cu dreptul canonic, vor fi declarate nule, invalide de către biserică¹⁹⁹.

Puterea spirituală și politică a papalității este întărită și de drepturile legate de *statul pontifical* (înființat în 754), stat al cărui suveran absolut era papa. El cerea pentru Roma și pentru statul ce-l conducea respectarea unei suveranități politice absolute²⁰⁰. Chiar dacă diferiți papi vor încerca realizarea unor relații diplomatice de caracter laic cu diferite state, rolul lor principal ca rămîne cel autentic și specific bisericii, și anume acela

¹⁹⁸Luptele pentru investitură, încheiate cu victoria papalității asupra pretențiilor injuste ale împăraților, le luară acestora din urmă orice drept asupra papilor. Aceștia, însă, își conservă pe mai departe dreptul consacării și încoronării împăraților, ce atrăgea cu sine obligația de a apăra biserica romană.

¹⁹⁹Biserica decidea normele fundamentale pentru buna conviețuire socială. În competența ei erau apoi problemele legate de căsătorie. Ea promova cultura și instituțiile caritative; ea promulga legile destinate să promoveze pacea între creștini. Implicarea bisericii în promovarea și apărarea păcii a condus-o în mod necesar spre mînuirea spadei materiale (*gladius materialis*) alături de cea spirituală (*gladius spiritualis*). Papii vor constrînge astfel pe suverani la activități militare, războinice, în apărarea intereselor vitale ale bisericii.

²⁰⁰În ceremonialul pontifical își fac loc prerogativele imperiale: tiara și mantia de purpură, prerogative prezente în falsul *Constitutum Constantini*.

de ghid spiritual și politic al creștinătății occidentale. Dificultatea majoră pe care o întâlneau în îndeplinirea acestei misiuni veneau din neclaritatea și instabilitatea situațiilor în care se găsea creștinătatea occidentală. Papa nu era în fruntea unui stat universal, cum se mai poate citi încă în unele manuale de istorie. În mod necesar inițiativele, directivele bisericii se întâlneau cu sfera temporală, cu interesele materiale ale creștinătății, și aici papa nu mai putea decide în mod incondiționat, fiindcă erau probleme care nu aparțineau de esența bisericii și nici de drepturile papilor. Aici, aceștia depindeau de voința și planurile credincioșilor, a suveranilor, care își schimbau politica în funcție de propriile interese, ce nu coincideau totdeauna cu cele ale papalității. Până în secolul al XIII-lea nu exista încă o explicare a statului bazată pe dreptul natural, iar pe de altă parte doctrina augustinismului politic era depășită. Acest fapt poate da de înțeles cât de dificilă era pentru papalitate stabilirea unui raport just cu puterea laică. Trebuie recunoscut, totuși, că bisericii nu i-a lipsit disponibilitatea în a recunoaște validitatea politicii temporale a regilor, atunci când aceștia promovau și apărau drepturile autentice ale credincioșilor și ale bisericii în general.